

Juhan Liiv

Nõia tütar

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud
Tartu Linnaraamatukogus. Raamatu aluseks on
kirjastuses Eesti Raamat 1981. aastal välja antud
Juhan Liivi “Proosa”

2013

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

Sisukord

1. EMA ÕPETUS.....	3
2. KUHU TA LÄKS?.....	12
3. SOOJAD SIDEMED.....	16
4. NÕIA TÛTAR.....	23
5. «MIS MEIE MIHKLIL VIGA ON?».....	32
6. HAKKAB MÕJUMA.....	41
7. PIDU.....	52
8. MIS NAD MÕTLESID.....	59
9. MURTUD SÛDA.....	67
10. NÕIDUSE VÄGI.....	76

1. EMA ÕPETUS.

Mihkel rakendas hobust saani ette, aga veel ei teadnud ta, kuhu sõita.

Ja Mihkel tahtis kosja sõita. See võib ime olla, aga Mihklil ei ole aega ime peale mõelda. Mihkel on hädas, päris hädas. Suuremas hädas kui siis, mil ta lauda hakkas tegema ja aru tuli pidada, kas kõverate või õigete jalgadega, suuremas hädas kui see, kes maja tahab ehitada, aga ei tea, kust materjal võtta, isegi veel suuremas hädas kui mullu ta naaber Veski Andres, kes veskit tahtis ehitada ja juba mõttes jahutolmu riiete pealt pühkis, mõttes teri kolusse laskis ja mõttes ilusat sõna «mõlder» kuulis, aga asi mõtteks jäigi — Mihkel on palju, palju suuremas hädas.

Kuhu minna?

Jah, kuhu? Kui keegi ütleks, kuhu. Vald tüdrukuid täis, madalaid ja sirgeid, musta-, sõstra- ja sinisilmalisi. Igaüks isemoodi, üks ilusam kui teine, mine võta kinni, missugune kõige sündsam oleks. Seal Poti Peetri tütar ilus sirge kui osi. Alutare Hansul jälle madal ja tasane; ei näita suurem asigi, aga hakka aga vaatama, näe, õige ilusad silmad teisel. Kirsi Jaagu Viiu on küll tore, aga temale ta tuleks küll. Kassi Hansu Miina on küll õige väiksekene, aga karme ja käbe nagu nirk, ja vaata aga vaata, õige kena naise saaks teisest! Kui nüüd üks niisugune nendest, kas Poti Leena, Kirsi Viiu, Kassi Hansu Miina või Alutare

Hansu Eeva tema armas kena naisukene oleks, kergelt, valge põll ees, kambris tiperdaks, talle pai teeks ja ütleks: Mihkel, tule sööma! ja kui põrandal väikesed punapõselised ja käharpealised pattjalad kilkasid — oi, küll see oleks kena! Jaa, aga missugune nüüd nendest võtta — õieti ütelda, ta võtaks neid kõiki, aga kui ta üksikult hakkab arvama, ei siis ta nagu mitte ühtainust nendest ei tahaks.

Ütelgu veel keegi, et Mihkel hädas ei ole. Nõnda ja nõnda mõtles Mihkel rangirinnust kinni tõmmates, kuhu juurde ka jalga abiks vaja oli. Siis pani ta villasest lõngast kootud plettohjad peale ja hobusele kurinad kaela. Need kaks asja ei tohi isegi jõukamal vabadik-peiul puududa, saadik siis perepojal.

Siis astus ta kambri, et kapist veel uus kaelarätt kaela, tuhkrunahkne kübar pähe ja hall kraega kasukas selga panna — punane vöö litris otsadega sinna peale, siis on kosilane korras.

Isa istus laua taga, prill nina peal, piibel ees ja mõlemad käed selle peal, ning luges. Kui nii tähtjas asi on toimetada, nagu poeg kosja saata, siis teeb jumalasõna salmikene ennemini head kui halba. Ema istus teisel pool lauda, sõrm suu ääres, tunnistus, et ta mõtles.

«Oota, ma aitan sul kaelarätti seada — pane sõlm nii — nii,» ütles ema üles tõustes ja aitas kaelarätti seada. Vahest jäi tütarlaps just selle kaelaräti sõlme külge.

Viimaks oli kosilane ka ise rakkes.

Ema oli vait. Isa laskis silmad korra prillidega majas ringi käia ja luges edasi.

«Aga kuhu sa nüüd lähed?» küsis ema rahutu erutusega.

«Ei — tea isegi,» kostis Mihkel häbelikult.

Isa köhatas, lõi piibli kokku ja hakkas piipu seadma.

«Kuidas sa siis ei tea?» noomis ema.

«No, vai tüdrukuid puudus!» salvas isamees, arvata kolmekümne-aastane üleiaia perepoeg Andres, kellel suur tutuga kübar peas oli ja piitsa käes keerutas. «Neid tühje on igas kohas küllalt,» kinnitas ta veel kord.

«Mine aga verista ühe kõrv ära, oli kes on,» arvas kasutütär Leena vokki seisma jättes; ise ohkas ta nii salakesi, et ta ka isegi seda ei oleks uskunud, et ta ohkas.

«Poeg,» algas isa, kes, nagu näha, kõik aeg oli mõelnud ja käsipõsekil Mihkli otsa vahtis, «poeg, minu isa ütles minule, kui mina sinu emale kosja läksin: rikkast paigast osta hobune, vaesest võta naine.»

«Sealt perest, kus suur puuriit õues, sinna mine jooma, kus suur puuriit ja rammus koer, naist otsima,» lisas ema juurde, «seal on hoolikad ja jõukad inimesed.»

Mihkel naeratas.

Emal oli täna tähtsam silmapilk elus. Heameel, lugupidamine ja armastus oli ta näol ja selles pilgus,

mis ta aeg-ajalt poja peale heitis. Tema emauhkus, rõõm ja trööst oli ta, tema ainus poeg. Ta mõtles nüüd, kuidas ta tema pärast nii palju hoolitsenud, kuidas ta teda kiigutades ööd läbi valvanud, lambike süngi sambal, küll mähkmeid kuivatanud, küll äio-äio laulnud, kisa põhjusi otsinud, ja kui see ei aidanud, kisavõtjatelt abi otsinud — kuidas ta teda käima õpetanud, talle «linnukese muret» lugenud, teda kooli, leeri ja lauale saatnud — kuidas ta kõike seda teinud. Ja nüüd astus ta sellele teele minema, kus, nagu üteldakse, laps oma isa ja ema maha jätab ja oma naise poole hoiab. Kes teab, kes see on, keda majasse tuuakse, ja kuidas ta on. Kas ta nendega, kas nemad temaga rahul on, ja kõige rohkem, kas poeg ise hea naise saab. Kõike seda mõtles ema sel silmapilgul ja õnnega, mis ta kosjamineku üle tundis, oli ka oma osa muret koos kanda. Ta pani käe isa kaela ümber, ja kui Mihkel nende õpetuse peale naeratas, ütles ta:

«Ära naera ühtigi, pojakene. Mina olen küll vana inimene ja rumal, ehk nüüd küll noorsugu tark on ja raamatuid ja seetoneid loeb, kamasseridega käib ja kriiksu kinga sisse laseb panna, aga ma ütlen seda, mis ise ilmas olen näinud. Nüüd ei kõneldagi enam muust kui raamatutest, seetonitest ja patsitikest —»

«Patsillustest,» parandas isa.

«— või patsillustest, aga näe, nüüd lähed naist võtma, ei seeton ütle, keda võtta. Vaata, poeg. Kui sa halvaga kokku juhtud, ega ta nael tubakat ei ole, et ta ikka ära tarvitad, olgu ta nii halb kui on; ei ole.

hobuseks, et ära müüd, kui peru on; sina oled temaga eluks ajaks kokku pandud. Ära tee sellepärast ülepeakaela. Kui kosja lähed ja peresse astud, vaata kõige esiti, kas luuda nurgas näha on; aja ta nagu kogemata maha ja vaata, kes ta ära võtab. See tüdruk naiseks ei kõlba, kes luua jalaga kõrvale lükkab ja ise edasi läheb. Kuula, kas ka teenijad pererahvale sekka räägivad ja kuidas nad räägivad. Kus nad liig julged on, seal ei mõisteta maja pidada; kus nad tummalt vaikivad, seal on pererahvas liig tore ja teenijate vastu südamera. Vaata ka, kas peretütrel king lapiti jala all või ilusti ümber jala; lohak ei kohenda riideid. Vaata, kui peretütrel niit sassi läheb, kas ta tema rips-raps katki tõmbab või ta kannatlikult lahti harutab. Kui juttu aetakse, vaata, kas peretütar üksi ja teistest üle tahab kõnelda; edevad teevad nii, mõistlikud räägivad, kui kord tuleb. Vaata, kas peretütar poiste juurde jääb, kui teile süüa tehakse, või ise usinasti kaasa aitab. Ära võta seda, kes koolis kõige targem tahtis olla, ja tuleta meelde, kus kohas kirikus keegi istub. Edevad tükivad ette, tossikesed teiste selja taha, aga kes sinna istub, kus parajasti paik olemas, see on otsekohene inimene. Ära võta seda, kes kirikus üksisilmi maha vahib, see on liig tossukene, aga ka mitte seda, kelle silmad poiste peal seisavadki. Parajat igas asjas. Kes poissi ei näe, ei näe ka tööd teha; kes üksi poissi näeb, sellest ei saa naist kellelegi. Ära vaata üksi ilu peale, ilu ei kallata katla, aga ära võta ka tuleharki. Ära võta üksi rikkuse pärast naist — naise rikkus on lühike, aga

etteheitmine eluaegne. See on minu nõu. Võta, keda tahad; võta üks ära, olgu ta kes tahes, aga võta viks tubli inimene.»

Mihkel sügas kõrvatagust ja sõitis isamehega minema. —

Aia talu oli üks jõukamatest külas. Et nüüd Mihkel kosja sõitis, siis pidi see teadagi kõigile naabritele tähtjas olema, keda ta võttis. Ka Aia vanad ise tundsid selle silmapilgu tähtsust. Nad vaatasid üksteise otsa, mis nii palju tähendas kui: Aiale tulevad suured ajad, suured ajad, suured saajad. Tõepoolest, suured pidid pulmad olema, veel suuremad kui Pihlaka Pärt mullu oma pojale tegi. Ütle, mispoolest oli Pärt neist rikkam? Mitte kuidagi. Aga vanade tänane peamurdmine oli esiteks ikka see, kes nende tulevane minia võis olla. Et ta laitmata vanemate laps pidi olema, see oli muidugi esimene peatingimine. Aia omad ütlesid küll, kui Mihkel kosja läks: «Ära vaata rikkuse peale,» ise olid nad aga sealjuures mõelnud: no, rikkam oleks ometigi parem. Seda juba sellepärast, et neil sellest valla rahva ees suurem au oleks. Õieti ei olnud siin rikkuse ja rikkuse vahel küll mitte palju vahet. Kõik Veola valla talunikud olid veel rentnikud, aga näe, ühte kiideti rikkaks ja ta tüdart ihaldati, teist ei. Vahe oli see, et rikka talu tütar kaks lehma kaasa sai, vaese oma ühe, või mõnele utt või oinas veel rohkem anti. Siiski helises ühe rikkus.

Aia vanad arvasid järele. Nad olid ju kuuskümmend, Mihkel kaksikümmend aastat vana.

Oleks tal veel natukene varagi naist võtta, aga saab naise, seisab poiss pühapäeviti paremini kodus. Jääb ka mõni kopik tagasi, mis nüüd paiasi-õlle eest välja läheb. Saab aga naine koju, noh, küll see kari peale paneb. Ja nad on vanad, töötajaid just hädasti tarvis.

Teisi lapsi neil enam ei olnud kui Mihkel. Leena oli, aga see oli kasutütar. Oli neile natukene kaugelt sugulane. Ta vanemad olid varakult ära surnud. Lapsele ei olnud muud varandust jäänud kui üks hõbetaalritega sukk, aga see sukk oli hõberublatükke täis... Aga ei sukast, Leena vanematest ega Leena lapsepõlvest ei räägitud Aia peres ilmas midagi, mitte kunagi. Kui keegi jutuga selle peale tuli, siis tegid Aia vanemad teist juttu, — kas ilmast, viljakasvust või millestki muust.

Leena kasvas kui kõrkjas. Ei uskunud kasuvanemad isegi, et väikesest tütarlapse-lallikesest nii kena neiu pidi sirguma — neiu kui orav terane, paled muudkui punetasid aina. Ja silmad olid tal nagu rõngad, ütlesid nad. Aga keegi tal kosjas ei käinud, et ta vaenelaps oli.

Ei tea, kas üksi sellepärast?

Kui nad veel väikesed olid, Mihkel ja Leena, siis oli nendel kaklust ja vanematel kohtumõistmist küllalt. Kord kaebas Leena emale, et Mihkel tema pуди ära söönud, kord Mihkel jälle, et Leena teda löönud. Mihkel oli poisikesena natukene aeglane, Leena aga karme ja terane kui välk ja peksis tõepoolest palju suurema kasuvenna läbi, kui seda

tarvis oli. Koolis käisid nad kui õde-venda kunagi, sõid ühest leivakotist ja kasuveli aitas kasuõele poiste seast «meest», kasuõde kasuveljele «naist» valida. Mäng nõnda nõudis. Pärast, kui nad ju leeritud ja täisinimesed olid, siis tuli muidugi iseaeg. Mine võta kinni, kuidas Leena Mihklit häbenema hakkas, mine saa aru, kuidas Mihkel Leena vastu araks läks. Mine võta kinni!...

Vanad istusid praegugi veel laua ääres ja mõtlesid kõiki neid asju järele. Leena oli oma voki eemale tõmmanud, sinna kohta, kuhu lambivari heitis, ajas korrati vokki ümber, korrati toetas vokikäsipuu najale ja mõtles.

Perenaine istus Leena vastu. Tuli see sellest, et ta vastu istus, tuli talle vahest hõberubladega sukk meelde — ta müksas peremehele külge ja sosistas talle salakesi kõrva sisse:

«Ega tal vahest oleks vaja olnudki, sel Mihklil, omast majast välja minna, kui —»

«Ah, lase olla,» vastas peremees, kõhatas ja vaatas vargsi Leena poole.

Leena toetas voki käsipuu najale.

«Leena, mis sul täna õhtul viga on?» küsis kasuema.

«Mu pea valutab,» vastas Leena ja hakkas vurinal ketrama.

«Heida siis pikali, kui pea valutab.»

Ta heitis pikali, kuidas kästi. Ta jäi magama ja nägi unes, et ta Mihklile ühe musu andis, ja kui ta

palaval ihul ärkas, tulid talle pisarad silmi.

2. KUHU TA LÄKS?

Veel suuremas hädas, kui Mihkel minnes, olid naabrid, kes küsisid, kuhu ta läks. Jah, kuhu ta läks? Üks oli kurinaid kuulnud, teine õuest väljasõitu näinud, kolmas kuulnud, et Hansu Andres Aiale läinud ja pühapäeva-riided selga pannud — see ikka midagi tähendas. Kui üks noor perepoeg kosjakingi kannab, on naabritel terav aimamine; on aga naisevõtja rikas, on kihin-kahin seda suurem. Üks loodab õnne oma tütrele, teine sugulasele, kolmas, kellel kumbagi ei ole, tahaks vähemalt teada, kuhu seesugune hea suutäis kaldub.

Ja veel need naised, need naised!

Võibla Annuse pererahvas istus tares peretule ümber. Peremees punus lehmaldõga, sulane parandas hobuseriistu, naised ketrasid. Võibla peres elas ka Pläralära Leenu, oma rohke lora pärast nõnda nimetatud vanatüdruk. Leenu istus ahju peal ja sõi lusikaga kausist suppi, mida perenaine talle praegu oli andnud.

Karjapoiss tuli õuest ja ütles, et Aia õuest kaks meest pühapäeva-riides, täkuga, saaniga ja kurinatega välja sõitnud.

«Ehk Mihkel läks kosja,» ütles Leenu ja peatas süües. «Või, vist sinna!» arvasid naised. «Ta käis minev' nädal linnas — ehk vist kosjaviina toomas.»

«Sellep seal täkku turgutati,» arvas peremees. «Küll siis läks kosja,» üteldi mitmelt poolt. Leenu

pani lusika käest.

«Kuhu, kuhu? Või ikka kosja? Jajah, näe, läks kosja. Ei tea, kas Mäe Mihkli Maiele? Või Puskari Anule? No kuhu ta ometi pidi minema? Vist Kirsi Viiule, kuhu siis mujale. Viiul suur kirst riideid täis: kolm kasukat, viisteistkümmend seelikut, kakskümmend paari kindaid — näe tuli tahab nuusata — kolmkümmend meeste särki — riitsika-raiped oma kisaga — või läks koguni Raismiku Leenule. Seda üteldakse, ei kuulvat madalast — või, no kuhu ta ometi läks?»

Ja Leenul tuli meelde, et tal homme Kõgedi külasse Jalaka perenaise lõnga tarvis minna ära viima. Kui ta nüüd ei tea ütelda, kuhu Mihkel kosja läks, siis ei ole tal peale Ohela Peetri hobuse otsasaamise mitte ühte uudist enam kõnelda.

Leenule ei maitsenud enam toit ega ahjupealne. Ta kobis enesele vana kasuka selga ja läks Aia peresse puhtele.

Tükk aega pärast Mihkli ärasõitu lipsaski Leenu Aia omade kambri. Ta jäi ukse kõrvale seisma ja pistis käed kasuka siilu alla.

«Tere ka, siittalu rahvas.»

«Tere, jumalime. Eks aja tahapoole.»

«Vai ei saa.»

«No mis siis kuulub?» küsis peremees.

«Keda, nõndasama.»

«Toeta ikka ka puu peale,» käskis perenaine.

«Vai ei saa alati istuda,» vastas Leenu, istus aga

nüüd pakutud istmele.

«Tulin vaatama, kas teie naistel ju kedrus otsas on,» algas Leenu toas ringi vaadates. Kui selle peale keegi vastust ei andnud, küsis ta nagu kogemata:

«Teie Mihklit ei olegi kodus?»

«Sõitis natukeseks välja.»

«Eks ta ole. Noortemeeste asi, kes teab kuhu läks.»

«Mis teie naised teevad?» tegi perenaine teist juttu.

«Nõndasama. Perenaine ketrab villu, tüdruk vantsib takku. Laisk tüdruk. Magab rohkem kui näppusid liigutab. Kuhu Mihkel läks?»

«Läks natukeseks välja.»

«Vai välja. Ei tea kui kaugele. Kus Leena on?»

Peremees, kes juba tüdinenud oli, läks heitis süngi pikali.

«Leena ütles pea valutavat, läks magama,» vastas perenaine, kes tülikast võõrast mitte ka nõnda kergesti lahti ei pääsenud.

«Tütarlapse asi, eks valuta ka vahest peagi. Pällu Miina olla Kaabu Peetri kihlad tagasi viinud, kas olete kuulnud? Või, mis ilusad teki lõngad teil! Ohela Peetri hobune olla mineval öösel otsa saanud. Kas linikud juba valmis? Või olemata. Juudi Juhanile tahetavat kevadel oksjoni teha, ei jõudvat võlga jäänud renti ära maksta. Perenaine, kas annad mulle matikese tangu, ma teen suil lõikusepäeva?»

Sel kombel podras Leenu veel tükk aega edasi, aga nähes, et ta Mihkli sõidust ometigi otsa kätte ei saanud, läks ta viimaks minema.

Kodus rääkis ta, et Mihkel Kirsi Viiule kosja läinud ja Leena selle südamevaluga, et teda ei võetavat, silmad peast välja tahtnud nutta ja ei tea kuhu ära jooksnud. Kirsi Viiu muidugi aga Mihklile ei tulevat, tal olla ju rikkamaid.

Teine päev rääkisid küla naised: Kirsi Jaak visanud Mihkli kättpidi kambrist välja. Leena olla ennast pimedaks nutnud.

«Kes kõneles?»

«Pläralära Leenu.»

3. SOOJAD SIDEMED.

«Kuhu me siis õige lähme?» küsis Andres Mihkli käest, kui nad Aia väravast välja sõitsid.

«Laseme tee peale välja, ehk tuleb siis hea nõu,» vastas Mihkel.

«Kuule, jätame hobuse hooleks. Kuhu peresse ta ise sisse pöörab, sinna lähme kosja.»

Mihkel ei vastanud midagi. Ta oli nii erevil ja ühtlasi ka natukene rõhutud — ei, palju kohe. Esiteks oli vaja selle peale mõelda, missugusel viisil ämma rahva poole sisse astuda ja kuidas kõnet alata: kas nad õhvakese kadumisest või tedre jälgede otsimisest juttu teevad, või jätavad need vanarahva kongud koguni ja räägivad asja kohe avalikult südame pealt ära. Ja siis, kuidas tüdruku enesega juttu alustada, et ka kui terane poiss maksta. Kõige pahem oli ikka see, et kuhu minna. No ütle, kuhu sa ometi lähed? mõtles Mihkel. Poti Peetri oma nüüd on ilus küll — aga nagu ei taha. Kirsi Viiu kõik nõnda sirge ja elav — niisugusega oleks õige ilus kiriku sõita — aga jälle ei taha. Ja nõnda on lugu igaühega. Ikka on midagi viga. Ema sunnib: võta, võta, — no ütle, keda sa sel kombel võtad?

Mihkel pühib taskurätikuga otsaesist. Punased nimetähed räti nurgas kukuvad ta silma. Need on kasuõe õmmeldud. Kui ilusad! Nimetähtede pealt libisevad ta silmad kinnaste peale. Kui peenikesed, nagu siidist! Kasuõe kootud. Temal on hea viks

kasuõde — neiu kui tihane. Ema ütleb juba paarist aastast saadik: võta niisugune naine, nagu meie Leena on. Aga mine võta! Emal hea ütelda, aga mingi võtku ise! Kolle Liisa, Pindsi Maali ja Alekõrre Anna — keegi ei ole niisugused, arva keda tahad. Ja Mihklil tuleb meelde, kuidas nad kord Leenaga heinamaal olid. Leena niitis ees, Mihkel järel oma kaarega. Leena leidis mesilaste pesa ja andis ka temale mett — jah, kui veider see oli, kui imelikult Leena seekord tema otsa vaatas. Jah, Leenal on ilusad silmad. Puhtad ja suured! Ja ükskord, kui neil sõnnikuveo talgud olid ja Leena teiste tüdrukute seltsis talle vett oli visanud, nagu komme, rabas ta naljatades Leena piha ümbert kinni — või jah, kuidas Leena näost punaseks läks ja värisema hakkas; jooksis ära aida juurde koguni. Ei tea, kuidas see tal nüüd meelde tuli või mis see oli, aga tema meelest oli, nagu sõidaks ta valge käest pimedada kätte; hobuserajak ei jää ka seisma! Jah, tema lapsepõli on lõppemas, peab ta isegi tunnistama. Kui ta ka küll ema õpetuse peale on naeratanud, tõsi ta ometi on. Ja kui armas oli talle mõnigi asi enne. Kuidas nad Leenaga kahekesi karjas käisid, peitmist mängisid, kahe kase vahel kambri otsas kukusid, mille oksad ta ühte oli pannud. Kuidas ta sinna keskele okstest pehme pesa tegi, Leena peale tõstis ja kiigutas. Nad mängisid siin Hani-Peetrit, seda laulu rahvas laulis. Mihkel oli Hani-Peeter, Leena Pudi-Hansu Kai. Mihkel kiigutas Leenat ja laulis:

«Äio, äio, kussu, kussu,

äio, kallis naisuke!

Mihklile tuli see nii elavalt ette, et ta praegu seda viisi ümises.

«Andres!» hüüdis ta siis korraga.

«Keda.»

«Ära ometi nii hullusti kihuta.»

«Kas tahad, et tee peale magama jääme või. Sa laulad juba kiigulaulusid.»

«Kuule, Andres.»

«Noh.»

«Ma ei tea — ei taha õieti mitte kuhugi minna.»

Andres vahtis pärani silmil seltsilise otsa.

«Ära tee nalja!»

«Ei tea tõesti.»

«Miks sa siis minema hakkasid?» pahandas Andres, kes alles nüüd uskuma hakkas, et Mihklil sellega tõsi taga oli. Senini oli ta kõike naljaks pidanud.

«Miks sa siis minema hakkasid?» lisas ta juurde.

«Isa-ema sundisid.»

«Keda nad sulle soovisid? Keda nemad tahavad?»

«Ei kedagi. Nemad ütlevad ainult: Võta naine!»

«Aga võtma pead sa ikka ometi.»

«Ükskord küll.»

«Miks siis mitte nüüd?» päris Andres.

Mihkel vaikis.

«On sul mõni, keda sa võtaks, aga keda vanemad ei taha? Või on see sinust kõrgem ja ei tule sulle?»

«Ei tea kedagi.»

«Kärvaku sind! Siis ma sinust küll aru ei saa.»

«Ma ei saa isegi enesest aru,» vastas Mihkel tumedalt.

«See on, sul ikka on mõni, kes sulle armas on?»

Mihkel vaikis, ütles aga viimaks viivitades: «Jah, on küll.»

«Lähme siis sinna,» arutas Andres edasi, «siis saame tõvele kohe abi.»

«Kuhu?»

«Sinna kosja, kus su tahetav on.»

«Iseenese koju?» küsis Mihkel hirmuga. Andres tegi suured silmad.

«Jah, Leenat ma mõtlen küll,» hakkas Mihkel arglikult kõnelema. «Mina ei tea, kust see tuleb, aga praegu leian ma, et ta mulle nõnda armas on, et ma kuidagi ei saa naist võtta.»

«Eks Leena ole mõistlik tütarlaps,» ütles Andres. Iseenesele mõtles ta aga veel tasa juurde: Aga vaenelaps!

Mihklil jooksis nagu soe üle ihu — Andrese suust oli tal sedagi kiitust väga magus kuulda. Ja ta kõneles mõnda juhtumist Leenast ja iseenesest, kuidas süda teda sel silmapilgul sundis, ja kõige lõpp oli ikka: Leena on Mihklile väga armas, Mihklil ei lähe Leena meelest ära."

«Eks võta ta siis ära,» arvas Andres.

Mihklil tuli see nii äkitselt ja oli nii hea, et ta selle sõna peale oleks hõisanud, aga ta ei tahtnud seda teisele kohe nii selgesti näidata.

«Aga ehk sa oled ära tehtud?»

Andres ütles seda sellel häälel, nagu see ütleb, kellel midagi meelde tuleb, mida ta isegi selgesti ei usu, aga uskumata ka ei saa jätta.

Mihkel vahtis Andrese otsa.

«Jajah, seda on olemas,» seletas see, «mina kõnelen, kuidas ükskord minul oli. Sa mäletad küll seda tüdrukut, kes aasta kaheksa eest Võidla peres teenijatüdruks oli, suurte sõstrasilmadega, ruuge, käharjuustega, Maali nimi. Sina olid siis veel muidugi poisikeselorots, aga mina olin ju täis noor poiss, ja tüdrukud — vai, oleks aga kätte saanud. Noh, mina ajasin Maaliga tihtipealegi juttu, kui Võidla Madist vaatama läksin, kes sel ajal veel poiss oli. Maali oskas ilusasti juttu ajada — kui lõoke. Ta hääl oli õige ilus, kui naeris, siis muudkui lõgises. Ja Maali naeris tihti. Ja kõik ta viis ja olemine oli igapidi ilus — kas vähe ilusad ikka ta hambad olid, kui ta naerule lõi, nagu tallekesed karjamaal. Kõigiti tark tubli inimene, muudkui aga need nõia kongud olid ta sees, nagu pärast paraku ära nägin. Ühel pühapäeva õhtupoolel, kui ma jälle Võidlale läksin, oli Madis kodunt ära. Muud ei olnud nende rahvast kodus kui Maali. Meie hakkasime kõnelema, ühest ja teisest, poistest ja tüdrukutest. Maali oli sel korral õige jutukas, naeris ühtelugu ja oleks heameele pärast ei tea mis ära teinud. Nii rõõmsate silmadega ja kergejalgselt ei olnud ma teda veel millalgi näinud. Kui me tükk aega olime naljatanud, läks võttis Maali kirstukapist kaks

õuna, hammustas ise teise küljest, teise andis minule. Või mina seekord teadsin, mis õun see oli. Ma sõin selle ilusa õuna ära, ja kui veel natuke aega olime kõnelnud, läksin ma ära koju.

Õhtul ei tule minul uni. Ei tule uni, kas tee mis tahad. Kardan, et haigeks jään, aga ei jää ka. Aga ei rahu kuskil, ei mõista, mis ära teha või olla. Teine päev ei ole asi parem ühtigi. Söögil polnud õiget maitset ega joogil; meel ühtelugu rahutu, ja mõtlen — mõtlen alati Maali peale, Maali sõstrasilmade, Maali käharate juuste ja Maali naeratuste peale. Alati nagu tahaks Võidlale minna Maalit vaatama, silmad seisavadki alati sealpool, kus Maali elab. Ja Maali on mu meelest korraga nii armas, et ei mõista ütelda, kuidas. Ei jõua enam mina seal ära käia. Iga pühapäev istungi ma Maali kõrval ja nädalad on nii pikad, et sure kas ära. Ma jäin näost otsa, meel oli alati nukker. Viimati kurtsin kadunud Möldri-Kaarlile oma lugu. Ma olin veskil ja Kaarel hakkas pärima, miks ma näost nii ära olen lõppenud. Kaarel teadis nii mõndagi häda aidata, sellepärast ütlesin talle, et nõnda ja nõnda on. Tema, kadunu, võttis piibu suust ja ütles: «Sina oled ära tehtud. Ütle kolm korda: juudasitt, juudasitt, juudasitt ja sülitä iga korra vahele kolm korda, siis kaob ära, nõnda et mitte kedagi viga ei ole.»

Nõnda õpetas tema, kadunu. Mina tegin nõnda, kuidas tema õpetas. Siis läksin veel lähemal pühal Võidlale, haugutasin kõikide kuuldes Maali läbi, et ta mind julges ära teha. «Ära sa mõtle,» ütlesin ma, «et

sa oma nõiakunstiga mind ära jõuad võrgutada; ma sind ikka ei võta!» Sestsaadik ei meelitanud Maali mind enam kordagi — näe kuidas aitas! — vaid läks sealt teenistusestki ära. Minul oli küll esiotsa eneselgi süda haige — nõiutud õuna võim ei olnud veel täiesti kadunud — aga näed, abi sain ma sellest. Nüüd, kaheksa aasta pärast tuleb mulle Maali veel kord meelde: oli üks ilus viks inimene igapidi, aga vaata missugused nõiakongud tal sees olid. Ja nüüd olen ma kolmkümmend aastat vana ja ikka veel poiss,» lõpetas Andres ohates.

Mihkel ei vastanud midagi. Uskus ta, mis talle kõneldi, või mitte, aga iga Andrese sõna torkas kui terav ohak ta südame külge. Praegu arusaadud õnnetundmus ta rinnus sai valusa hoobi — Leena oli *nõia tütar*.

4. NÕIA TÜTAR.

«Nõia tütar?» Raske ohkamine tuli Leena rinnust. Jah, ta oli nõia tütar. Ehk küll kodus sellest iial ei räägitud, ka väljas talle seda keegi veel polnud öelda julgenud — ta oli siiski nõia tütar. Üksi oma mõistlikkude kommete, lahke avaliku meele ja ausa elu läbi oli ta ennast senini selle sõna kuulmise eest kaitsnud, sest temast peeti lugu. Tema oli tark ja mõistlik noor tütarlaps. Tema õpetas teistele enesevanustele neidudele peenemaid näputöösid ja kus ta pidule või pilgariõhtule tuli, tegi ta mis teisedki, aga iial ei leitud tema kombes kuskil unustamist, sõnas puudumist või seda, mis noorele tütarlapsele pilgates järele oleks võidud ütelda. Noormehed pidid temast lugu pidama, ta oma seltsilised tütarlapsed temast lugu pidama, teda austama.

Ja siiski oli ta nõia tütar!

Ta kandis pead püsti, kus seda tarvis arvas, andis teravad vastused, kus leidis, et see ära oli teenitud, võttis tantsule kutsuja üksi siis vastu, kui sellel paiase pärast mitte kübar teise kõrva peal ei olnud ega tubakajunn suus.

Anti seda talle andeks? Ei. Et tema nii tagasihoidlikult elas, sellega tahta ta *enam* olla, kui *nemad*, need rikaste peremeeste tütrede. Et temaga noormehed tegemist tegid ja teinekord koguni peretütred istuma jättes temaga tantsima läksid, seda ei võinud nad temale, nõia tütrele, mitte andeks anda.

Nad pistsid pead kokku ja rääkisid temast — kellest siis muust pidid nad rääkima? Üks teadis ütelda, et ta ei kuulvat madalast, teine, ei nägevat selgesti, kolmas teadis veel pahemat, mõnda naiste viga — tüdrukute jutt ja asi! Viimaks uskusid kõnelejad isegi, et see tõsi olla, kui nad asja ju teise või kolmanda käest tagasi kuulsid. Mõni ehk mõtles ka sealjuures korraks, et see ligimese laimamine on, aga siis tuli tal jälle meelde, et või ta ilmaasjata seda tegi. Leena oli nõnda uhke kui hirmus, ei hoidnud nende seltsi, oli suureline, et temast lugu peeti, ja ei pannud neid tähelegi — ega nad siis ilmaasjata kõnelnud. Ja üks asi oli ikka peaasi, nõia tütar ei *tohtinud* enam olla kui nemad. See nõiatütar oli vaenelaps.

Nelja-aastaselt kaotas ta surma läbi ema ja pea pärast seda ka isa. Isa oli vanal põlvel abielusse heitnud. Ta ema, ka vaenelaps, peres ja mõisa väljal kõikide torgata ja tõugata, läks haigele vanakesele ometi, kui ta ka nõid oli. Ja nõid ta oli, seda ei salanud ta ka ise, inimesed veel vähem. Hammaste vahel pani ta varastatud asja tagasi tooma, kui ta «tegi», hobuse jalad, keha venitamised, ussi hammustamised ja kõik niisugused asjad arstis ta. Ja ikka sõnadega, see on «tegemisega». Rohi oli muidugi esimene asi anda, aga inimesed uskusid rohkem sõnade kui rohu võimu, ja tema siis andis sõnu ka. Mis eest ta siis nõid oli?

Üteldi, et ta rikas olnud. Mine tea. Majakene tal oli, aiakene ka, olgu ka, et mõlemad renditud. Kui

talle tütar sündis, jooksid vanakese silmad rõõmuvett — põlatud nõial oli nüüd ometi üks olevus, kes tema oma liha, tema oma armastus oli ja kellelt ta sedasama vastu lootis. Mis sa teed. Ta oli enne ka nõukam olnud, taluperemees siit kaugel, aga seal laastas tuli ta varanduse, ja kerjaja, kes häil päevil kord loomaarsti korteris pidanud, oli mõndagi õppinud. Veolasse tulles oli ta renthärra hobuse ja kohtumehe jala terveks teinud — sellest tuli kõla, ta olla tark. Ja kui ta juurest abi tuldi otsima, taheti ka sõnu, ja kui ilma sõnadeta abi ei usutud, täitis ta soovi. Nii leidis ta ülespidamist, viimaks peavarju.

Veel praegu teati sellest kõnelda, kuidas ta oma tütrekest armastanud. Isegi külasse tulles olnud tal väike pattjalg käe kõrval — tal ei olnud ju enam ema, kelle hooleks ta oleks jäänud. Ja kui ta veel oma vana viiuli võttis ja väikesele ette mängis, viru valtsi lõi, kuni väike rõõmu pärast kilkama hakkas... siis tõmbas ta tütrekese vastu rindu ja nuttis.

Ja seal aiakeses, otse mõisa salu all mäe rinnakul oli väikesel hea tema käe otsas — oh kui hea! «Isa, hobe, hobe!» näitas ta käekesega, kui saksad alt teed mööda sõitsid. Vanake laskis siis luuvalust hoolimata neljakäpakile, ja kui tütar «hobuse» selga ronis ja väikesed käekesed ta kaela ümber pani, tantsis isa: upadi, upadi!

Kui nüüd ka tema ära oli surnud, ei olnud vaesel lapsel ühtegi tuge enam. Aia peremees ja perenaine, kellel rohkem lapsi ei olnud kui üksainus poeg, võtsid

väikese tütarlapse endale kasvandikuks. Osalt sellepärast, et ta ema perenaisele kaugelt sugulane, osalt, et laps nii imearmas terane laps oli, osalt — et tal hõbetaalritega sukk oli.

«Näe ikka kui priske nagu õun,» ütles perenaine tihti peremehele, sirguva tütarlapse peale näidates, ja see vastas: «Noh, leivakannika otsas kasvab, miks ei või priske olla.» Seda rääkisid mõlemad, et iseenese kiitusega enesele ka natukene head meelt teha.

«Sest saab pojanaine,» ütles perenaine ja ohkas.

See ohkamine ütles: nõia tütar!

Ja mis ikka nõid, see nõid, mõtles mõnigi tütre-ema külas, kui õpetaja ühel kevadel kooli katsumas käies Leenale hõbehaakidega lauluraamatu kinkis. Tema laps oskas niisama, aga vaat — nõia tütar oskab südameid ära teha.

«Või kes on näinud, et kasutüttele saapad ostetakse, aga oma ainus poeg pastaldega koolis käib,» rädistas Pläralära Leenu, «kes seda enne on näinud?»

Sukast, millel rublatükid sees, Leenu muidugi ei teadnud.

Õde ja vend ise ei vaadanud selle peale, kellel saapad või kellel kingad olid. Ei olnud aegagi. Kui mäng, siis mäng, kui kaklus, siis kaklus. Kas Leena seda võis jätta, et Mihkel tema titad kirstu alt aidast üles otsis — oh seda nina küll! — ja nad ojasse viis. Ja kuidas veel! Ta jättis nad kõige ilma nähtavale ja läks kõneles ise teistre Jaanile: Need on meie Leena

titad! Taevas, kuidas siis kõik külapoisikesed naersid ja titasid, jalad ülespidi, käes väntsutasid! Selle eest lõi Leena Mihkli puuhobusel ühe jala maha ja laskis teda nõnda longata.

Siis oli vaja tapelda, kui muidu läbi ei saanud.

Aga kõik see lõppes juba enne Leena leeri minekut. Leena ei löönud enam lehepilli nagu poisikesed, ei lasknud Mihklit ennast enam kiigutada — ei enam! Kasuema ütles Leenast vahest «imelik» ja mõnikord koguni söögilaual: «Ära ole edev!»

Siis toetas Leena vahest kopli aia peale, kuhu ta vasikaid käis jootmas, toetas ja jäi vaatama. Mõtles kas palju või ei mõelnud mitte midagi, vahtis nii kaua ja nii imelikult õhtuvidevikku, kuni teda õuest pidi ära hüütama. Mõnikord tulid tal silmad vett täis; ei tea, mispärast...

Viimaks teadis ta, see oli kaua aja pärast — sõnnikuveo ajal. Ta läks Mihklile vett viskama. Mihkel võttis ta piha ümbert kinni — Leenal hakkas palav. Ta jooksis aita. Kuidas ta Mihklit sel silmapilgul vihkas... ta oleks ta maha löönud!

Sestsaadik oli Leena jälle endine. Ei olnud emal asja ütelda «imelik» ega «edev» enam. Kõik läks nõnda edasi, nagu ühes taluperes talu kasulapsel peab minema.

Nõnda ütelda, kõht täis ja riie seljas.

Kui nüüd tänavu sügisel Mihkli naisevõtmisest kõneldi, torkas igakord nagu ohak Leena südamesse, ja kui juba kosjaviinad koju toodi, oli Leena mõnel

silmapilgul näost kahvatu.

Viha pärast, et mis see temale korda läheb.

Ta ei tahtnud seda enesele tunnistada, et see temasse puutus, ja siiski ei saanud ta sellest mõttest mitte lahti. Päev-päevalt pakitses ta süda rohkem — ei olnud see viha üksi, see oli ka valu, äraütlemata terav valu, mis Mihkel temale tegi.

Ja ometi ei teinud Mihkel temale mitte midagi, otsustas ta teisel silmapilgul. Mitte põrmugi ei teinud talle Mihkel viga, kõik see õnnetu asi tuli sellest, et Mihkel temasse puutus.

Ja kuidas puutus ta temasse? Ta leidis, et see — et tal nii ütlemata haledus peale tuli selle mõtte juures, et Mihkel kosja läheb. Kõik, kõik tuli siis Leenale meelde: kuidas nad Mihkliga kiikusid, kui lahke Mihkel temale mõnikord oli olnud ja — kui kena mehine mees Mihkel ise oli.

Ja viimane mõte oli see kõige teravam ohak, kui kahjutundmus sinna juurde tuli.

Kui nüüd Mihkel ennast kosjariidesse seadis, värises Leena jalg voki tallamise laua peal, ja ta katsus uskuda, et Mihkli kosjaskäik sugugi temasse ei puutu, et tal kibedasti vaja on kedrata. Ja värisedes katsus ta oma kohust täita ja ennast salata, et teised midagi ei märkaks. Teised aga ei mõelnudki, et tema sellel silmapilgul kambris oli. Alles siis, kui ta ütles, nagu ikka üteldakse, et «mine verista ühe kõrv ära», mis nii palju tähendab kui: märgi ära! nagu perenaised märgi pärast lamba kõrvad ära märgivad, siis kuuldi

ka, et tema toas on. Ka see tähelepanemata jätmine oli talle kibe.

Aga mis teistel siis temast oligi? Just see oli kõige kibedam. Kui nad teaksid, mis ta süda praegu sees teeb? On nemad ka niisugust valu tundnud? Kas ei ole see valu väärt, et teised temast natukenegi lugu peaksid! Oh, kui üks kaastundlik nägu nüüd ta otsa vaataks! Aga nad on nii tuimad, ja kõige haledam on see, et ka Mihkel teistesugune on — täna ei näegi ta enam teda.

Ja nüüd veel see unenägu, mis teda kohutas...

Ta nuttis ärgates.

Sel ajal klõbatas ukse link ja käimist oli kuulda. Mihkel ja Andres tulid tagasi.

Ema, kes erevil voodis oli oodanud, ajas välja ja tõmbas tule üles. Ta oli kõik selle aja oodanud, küll esiti üleval olnud ja lugenud, pudi teinud ja ajaviiteks söönud, küll sukka kudunud, küll kapi ees pühapäevariideid läbi vaadanud — aga ikka ei läinud aeg kuidagi edasi ega tulnud kosilasi tagasi. Viimaks oli ta voodi heitnud, aga uni ei tulnud. Nüüd ometi viimaks olid kosilased tagasi ja ta võis tule lambi külge panna, et õnneliku, häbeneva poja nägu näha...

«Noo — oh?»

Vaikus kui surnuaias.

Isa, kes voodis sel kombel hingas, nagu oleks ta maganud, ise aga üleval oli ja imeks pani, kuidas kosilased nii ruttu tagasi jõudsid, pidas hinge kinni, kui see ema «noohh!», milles kõik lootus ja

uudishimu koos oli, kuuldus.

Aga piinlik vaikus.

«Kuidas te nii ruttu tagasi saite?» ütles ema, kes armsamini küll kohe oleks küsinud, kes ja kus, aga praegu pidi ta ometi selle ohvri tooma.

Vaikus.

Leena süda peksis kui haamriga. Tema meeled olid veel enam pingul kui vanematel. Oh kui —?

«Kas te ei käinudki kuskil?» Seda küsis ema ainult sellepärast nii, et sel kombel tulijad sunnitud oleksid kohe õiget vastust andma.

Andres kõhatas.

«Või, no vist teie ikka ei käinudki!..» küsis ema, kes isegi seda kartma hakkas. Leena süda ähvardas lõhki karata. «Ei!»

See kõlas tumedalt Mihkli suust, kes ennast räntsatades tooli peale laua juurde maha lasi. Andres jättis jumalaga ja läks ära. «Taevas, mis sul viga on?» küsis ema. Isa ajas sängis istuli. «Kas sa haigeks jäid?» päris ema.

«Ei.»

«Läks saan katki?»

«Ei.»

«Või ei võetud teid vastu?»

«Meie ei käinudki kuskil.»

«Miks?»

«Ma ei võtagi naist.»

«Miks?»

«Ma — ma ei taha.»

Leena ei olnud Mihkli imelike vastuste pärast mitte vähem hirmul, aga siiski pidi ta enesele tunnistama, et need teda rõõmustasid.

5. «MIS MEIE MIHKLIL VIGA ON?»

Ilus juunikuu oli käes.

Kirsi talu on viimane küla otsas, juba natukene külast väljas. Elumaja on siin rehetoad lahutatud, suurte pärnade all, mida ju praeguse peremehe isaisa istutanud. Toa akna all on kaunis suur viljapuu, õuna- ja kirsipuudega. Laudad, aidad ja muud hooned on nägusad ehitused, seisavad ringis ümber õue, mis mäerinnakut ümber piirab, ja hoonete tagant läheb kirikutee mööda. Kõik hooned siin tunnistavad hoolikat jõukat peremeest.

Praegu on mehed väljal kündmas, naised aga kodus. Nüüd enne heinategu on naiste päris kangakudumise, riidevalimise ja näputööde aeg. Heinaajast poole sügiseni ei ole enam aega. Nüüd olgu aga näpud nobedad ja kirjad ja plaanid käepärast.

Elutoa tagumises kambriks, mida sulased pilgates peretütred kambriks kutsuvad, istuvad vastu õunapuuaeda oleva akna all kaks neidu. Üks ajab käterätile kirjasid otsa, teine õmbleb. Õmbleja on peretütar Viuu, kitsa, veidi lahjapoolse näoga väheldane naisterahvas. Aga nägu on kena ja ühtlane keha, kõrge rind ja peenikesed pihad teevad temast keskmise iluduse. Sõstrasilmad vaatavad õige lustiliselt. Teine on veidi paksem ja sinisilmadega ja valkjaskollaste juustega, mis praegu kahes pikas patsis mööda selga maha ripuvad. See on kohtumehe Kassi Hansu tütar siitsamast lähedalt. Ta on oma näputöö

kaasa võtnud ja sõbrannale seltsiks siia tulnud.

Sohva ees on punakas-valget kirja õuekoer maas, see magab, pea käte peal.

«Kas kingad ju kätte said?» küsis esimene neid.
«Homme lõunal tuuakse ära.»

«Katsu, katsu, et nad homme õhtuks valmis saavad. Ma käskisin sulast noori kaski metsast tuua ja eeskambri ära ehtida, siis on lõbusam tantsida.»

«Kas Manni Kaarel ka peaks tulema?» küsis Anna.

«Kuhu ta siis jääb — aa, seda sa ei tee asjakski — küsi parem, kas Pihelga Jaan tuleb.»

«Sind oma Jaaniga,» vastas Anna ja näris sassiläinud niiti.

«Ja ometi ei räägiksiki sa muust kui Jaanist,» vastas Viiu, «Jaani silmadest, Jaani ruugest habemest, mida ta nõnda ilusasti piirata oskab. Mäletad, kui viimati Raismikul tantsiti, kuidas sa siis ta ümber olid — ja kui veel Hans seda valtsi mängis — kuidas ta nüüd oligi — kas oskad veel seda:

tarn, tarn, tarn, taah,

mis nagu ujudes läheb ja siis —»

«— nii pöörab:

*tai laadi, liidi lallallah,
traleriidi ruudi rallallah,»*

trallitas Anna vahele ja kiigutas oma keha kahele poole. «Ma olin ta vaheajal ära unustanud, aga ühel päeval õppisin aida taga ja nüüd lasen jälle nagu

ratast.»

«See on, kui sind Jaan keerutab.»

«Ja sind Aia Mihkel,» sähvas Anna.

Viiu otsis laadikust, nagu oleks talle uut nõela või ei tea mis vaja.

«Ooh, mine ikka!»

«Oo, arvad sa, et ma aru ei ole saanud, kuidas Mihkel sulle meele järele on. Kas ei olnud see mineval pühal, et me kirikust tulles risttee peale ootama jäime, et sa Mihklit tahtsid näha.»

«Ja sina oma Jaani.»

«Muidugi, aga sina oma Mihklit enne. Ja kes see oli, kes Mihklile tubakakoti õmbles? Noh, ilus poiss ta on, pea niisama ilus nagu Jaangi. Peale selle räägitakse —»

«Mis räägitakse?» rabas Viiu vahele.

«Räägitakse, et Mihkel sulle kosja ehtivat tulema. Ema ja isa annavad nõu —»

Viiu läks näost punaseks, siis olid mõlemad tüdrukud tükk aega vait.

Viiul tuleb mõnikord ette, et ta niisugused asjad, millest ta kellelegi ei mõtle kõnelda, teisel silmapilgul — ei tea kuidas — ära kõneleb. Kohe ei saa kõnelemata jätta.

«Anna,» algab ta, «sa tead muidugi, et Mihkel mulle — meele järele on. Ta on ilus poiss, vanemad jõukad, isa vallavanem — Mihkli võtaksin ma küll vastu, kui ta kosja tuleks. Ja on üks ütlemata lahke ja hea mees. Juba koolis mõtlesin vahel Mihklit — mis

sest salata, sina tead isegi kõik. Juba mineval talvel ootasin ma Mihklit kosilaseks, aga ei tea, mis see on, Mihkel on viimasel ajal nõnda iseäraline. Ta ei tule enam õhtuti teiste seltsi, või kui tuleb, siis ei tantsi, või kui tantsib, siis on ta nõnda — veider. Kuule,» — ta pani pea Anna kõrvale ligemale — «Andres kõnelnud meie sulasele, et ta Mihkliga talvel ju kosja sõitnudki ja meile pidanud tulema, aga seal keeranud ta hobuse ümber — ei tea miks. Kas mõni minust õige halba on kõnelnud või mis. Mu süda valutab kohe — mine usu nüüd inimesi.»

«Ka minul tuleb see veider ette,» mõtles Anna.

Sel silmapilgul urises koer sohva ees, kargas üles ja ajas harjased püsti.

Eeskojas oli kolinat kuulda, uks läks lahti ja Pläralära Leenu astus sisse.

«Tere, tere, tulin ka peretütart vaatma,» ütles ta ja kobis lähemale, «ennäh, kohtumehe tütar ka siin!»

Tüdrukud andsid Leenule tooli. «Kas peate ju homse õhtu tantsupeo üle aru? Noored lapsed, üks taha ikka tantsida. Aga mis ilusad puhtad toad teil ikka!»

Leenu nihutas pakutud istmele, vahtis ümber ja pani käed kokku. Tüdrukud tegid oma tööd edasi.

«Võe ikka võe, kas teate, mis lugu Mihkliga on?»

«Mis lugu?» hüüdsid tüdrukud ühest suust ja tõstsid pead üles.

«Oh sina imekene küll, mis kõik ilmas ära ei sünni. Kes oleks seda uskunud. Võe ikka võe.»

«Mis tal siis on?» küsis Anna. «Kas naist hakkab võtma?»

«Jah, hakkab? Hähäh — hakkab. Kui ta saaks hakata.»

«Ütle ometi kord, mis talle siis on juhtunud?» ütles Anna kannatamatult, kuna Viiu nagu tegemistki ei teinud.

«Eks ta ole ära tehtud,» paugutas Leenu.

«Kes tegi?»

«Noh, ikka Leena, kes muud. Ei saa enam kodunt kuhugi kosja minna — Leena on ta ära teinud.»

Anna ja Viiu vaatasid üksteise otsa.

«Kuidas, ah Leena on ta ära teinud?» küsis Anna.

«Jah, Leena — nõia tütar ikka nõia tütar. Mihkel tahtnud talvel kosja minna, aga tulnud teelt tagasi, kõnelnud Andresele, et ta Leenat tahtvat — et Leena ta juudasitaga ära teinud. Jah, oh sina imekene seda ilma! Nüüd Mihklil ei enam asu kuskil, ei lähe töö ega puhkamine. Võe ikka võe. Ei saa enam kuskilt naist võtta, Leena ei anna rahu. Tahtnud teine Leenat võtta, aga isa ei luba. Isa lubaks ehk veel — kardavad inimeste juttu. Või inimestel aru peas, mis kõnelevad. Oh sina imekene küll seda vaest Mihklit. Perenaine ütleb ikka: «Mis meie Mihklil viga on?» ja jälle: «Imet, mis sel meie Mihklil ometi viga on?» Jah, mis viga. Ära tehtud, vot mis viga! Perenaine ise teab küll, mis viga. «Leena, mu tuike!» ei ole nüüd enam tuike, vaid hundiroog, aga kes käskis nõida majasse võtta!»

Nõnda podras Leenu vahetpidamata edasi.

Tüdrukud kuulasid pärani silmil. Mihkli veider olek oli neil nüüd mõistetav — Mihkel pidi Leenat armastama, mis seal veel muud võis olla.

«Perenaine lubas pätsikese leiba, Viiu. Ei tea, kas on kodus?»

«Mine aita, ema on seal,» vastas Viiu häbi pärast lõkendaval näol.

Leenu oli tüdrukutele kõik uudised ära toonud ja läks neid omakorda nüüd perenaisele arutama.

Tüdrukud jäid nii vait, et igäüks iseenese hingetõmbamist võis kuulda.

«On sul Mihklist kahju?» küsis Anna tüki aja pärast.

«Mihklist?» küsis Viiu kõige suurema imestusega. «Mihklist? Mõni poiss see Mihkel. Suu kõver, käib kui vana tatarjalg, vaene kui kirikurott. Hähäh, niisuguse peale ma ei vaatagi.»

«Ega ta ei ole küll suur asi.»

«Mitte tenga väärt.»

«Leenale üsna paras.»

«Paar kui loodud.»

«Üks kõvera suuga.»

«Teine sassis juustega.»

«Üks nõid —»

«Teine kirikuvarga poeg.»

«Ja vananaine —»

«Tulehark.»

«Kõneleb läbi nina.»

«Mis imet ometi sel meie Mihklil on?» kihistas

Viiu läbi nina. Et häält paremini järele teha, hoidis ta näpuga ninasõõret kinni.

Anna naeris, et ümber veeretas.

«Ütle veel!»

«Mis imet ometi sel meie Mihklil viga on?» tegi Viiu uuesti.

Mõlemal olid pisarad silmis kange naeru pärast. Mihkli ema kõneles ka tõesti seitsaadik läbi nina, kui ta kord redeli pealt maha kukkus ja otsaesise lõhki lõi.

«Ütle ikka Leenat, või niisugune mõte!» sõnas viimaks Anna.

«Nõial nõia kongud.»

«Ja inetu nõid.»

«Silmad kui susil.»

«Imet ometi, et need poisid ta ümber keevad. Mina ei tea, mis nad leiavad?»

«Tühja, kes teda siis nii tähele paneb. Temaga tantsitakse üksi siis, kui meie südameid tahetakse täita.»

«Aga ka kooli Kristjan peab temast lugu,» arvas Anna.

«Vist on ta selle ka ära nõidunud,» vastas Viiu südametäiega.

Nüüd alles hakkasid nad üksteise võidu Leenat tõmbama.

«Oleks ise seda olema, mis näitab. Minev' aasta käis Kelgu Juhaniga puhmas»

«See on õige küll, et ta seda teeb, minev' pühagi läksid Juhaniga koplast varikusse ja vaatasid ise

mõlemad tagasi,» lisas Viiu.

«Ah sina nägid?»

«Ei — näinud. Sina nägid?»

«Ei näinud ka.»

«Aga ta võis küll puhmas Juhaniga käia.»

«Ja võis ka varikusse minna.»

«Võimata see ei ole.»

«Ei sugugi.»

Viimaks uskusid mõlemad isegi seda, mis nad kõnelesid.

«Kuule!» ütles Anna tüki aja pärast.

«Noh?»

«Kas me seda jätame?»

«Mitte sugugi.»

«Teeme nii, et ta mitte enam jalga kuhugi teiste sekka ei saa tõsta.» Seda ütles Anna. Kui Viiu vaikis, seletas Anna edasi:

«Homme õhtu on ta ka muidugi siin, Mihkel muidugi ka. Teeme riidu, ja kui ta jälle kõrgistama hakkab, nagu oleks tema see ainukene ingel maa peal, siis ütleme: «Uhujuuh, nõia tütar, kuidas sa Mihkli ära tegid!»»

«Oi, seda teeme. Seda teeme nimelt. Kuidas me enestega ometi nii kaua sedaviisi mängida oleme lasknud, sellest ma ei või kuidagi aru saada.»

Nad rääkisid veel ühte ja teist, kuidas seda kõike tuleks toimetada, jõid meele kindlustuseks kõva kalja ja lahkusid selle kindla töotusega, et sõna pidada.

6. HAKKAB MÕJUMA.

Leena tõmbas sauna taga koplis kangaid muru peale laiali.

Õhtupäike säras selges taevas, palavus oli lõpnud. Igal pool ilu, mahedus, lõbu, lahkus. Külaalused madalad heinamaad oma põõsastega ja üksikute suurte puudega on nagu pidupäevaehetes; ei lase silma pealt ära pöördagi, kui vaatama jääd. Selle taga on suur mets kui sinimüür veel ilusam ja helgib õhtupäikese kiirtest. Koplid, aiad, tänavad, aedade ääred kõik ilu ja lõbuga täidetud. Linnukesed siristavad võidu all võsas, kirjud liblikad hõljuvad lillest lille — elu, värske vaba elu igal pool.

Leena pistis kangad konksudega maa külge kinni, et tuul neid tükki ei viskaks, nüüd tõusis ta üles ja üks valus õhkamine tuli ta rinnast. Otsata kibe tundmus näris teda. Ta viskaks ta enesest; ta viskaks iseennast ei tea kuhu, aga ei saa kuhugi minna, ei saa kusagilt abi. Ei tal ole kuskil rahu. Mine kangast kuduma, ei tõuse käed; mine ketrama, on jalad jõuetud; mine koplisse või haljale karjamaale, seal tahaks süda lõhki minna. Vahest nagu jääks üle, aga siis tuleb veel suurem kibeduse hoog tagasi. Kõik ta silmis on tume, nagu ta enese nägu — rõhumine südame peal nüüd, iga päev, alati...

Mis peab ta kõik kannatama? Sellest ei ole veel küllalt, et ta Mihklit oma mõttest mitte eemale ei saa tõrjuda, et ta igal tunnil tema peale peab mõtlema. Ja

ometi teab ta, et see mõte asjata on, — ja oh kui valus see on, et seda kõike üksi peab teadma ja kellelegi avaldada ei või. Sellest ei ole veel küll! Talvest saadik kannatab ta kahekordselt. Keegi ei ütle talle midagi, ei kasuema ega kasuisa, aga nad vaatavad tema peale tumedalt, nagu midagi varju on nende silmades... Mõnikord püütakse lahke olla, aga siis näeb Leena, et see tema pärast on — kõik on tagasihoidlik, tume, varjav... Kui palju kannatab ta selle all, kuidas ootab ta üht trööstisõna, aga seda sõna ei ütle talle keegi. — Kui vanemad kahekesi kõnelevad ja tema nende juurde juhtub tulema, lähevad nende näod teiseks ja ta saab aru, et nad teise jutu käsile võtavad. Mispärast teevad nad tema eest nõnda? On see kartus, on see põlgamine, on mõlemad? Mis on ta neile, mis on ta kellelegi teinud, et inimesed temast eemale hoiavad!

Miks peab ta kannatama? küsib ta iseeneselt.

Ja Mihkel? Oo, see on veel see kõige valusam. Ta hoiab oma kasuõest imelikul kombel eemale ja siiski — siiski! Arusaamata on ta olek. Ta vaatab nii imelikult, oh nii imelikult. Mõnikord töö juures jääb ta mõttesse, vaatab tema peale — ta peab värisema selle pilgu ees. Jälle kord on ta niisugune, nagu tahaks need silmad talle midagi ütelda ja nagu oleks nendes sügav kaastundmus... siis korruga lähevad nad teiseks ja ehmatavad uuesti teda. Kord tahaks nad talle ütelda: õnnetu laps! kord on nendes midagi, mis hüüab: tagane!

Mihkel puutub temasse, seda ei saa ta salata, nii

väga kui ta seda tahaks. Ka seda ei saa ta salata, et ta teda täie hingega armastab. Miks ei läinud Mihkel kosja? Miks on kasuvanemad seitsaadik tema vastu muutunud? Keelas tema teda kosja minemast? Ei! Tahab tema Mihklit enesele? Jah. Aga võtab ta teda vastu? Mitte iial mitte. Niipalju on tal käes, et tema vanemate pahameele ja tusatuju põhjus on. Ja see on torkav. *Sellepärast* ei võta ta Mihklit iial vastu, kui ka Mihkel teda kord peaks nõudma. Ainult ühte tahaks ta teada — mis Mihkel temast mõtleb. Et Mihkel teda natukenegi armastaks — seda tahaks ta küll, aga vastu võtta teda ei võiks ta mitte. Alguses, alguses mõtles ta küll, kui esimene umbusalduse vari tema hinge heitis: Miks ma kannatan? Seda peab Mihkel kord minule iseenesega tasuma. Siis võis ta veel asja naljakast küljest vaadata. Aga kui kahtlus ju oma terava okka ta südamesse pistis, ärkas talutütre iseenesetundmus ja ta ütles: ei, tuhat korda ei!

Ja need mõtted lendasid ka nüüd läbi Leena pea, kui ta kangaste juurde alla koplisse vasikaid läks koju ajama. Oo, kuhu nad siis pidid jääma? Nad saatsid teda ju iga sammu peal.

Sel ajal istus ema piimakambri lävel ja lõi võid. Enne oli võitegemine ikka Leena asi, aga kevadest saadik toimetas seda perenaine ise. «See on nagu enam vanainimese töö,» ütles ta Leenale.

Isa, kes praegu mõisast tuli, kus ta toa ahjule kive käis küsimas, kiskus hobust lahti. Hobune ei olnud enne kärsitu ümberkäimisega harjunud, ta kargas

kõrvale ja tahtis käest lahti tõmmata. Peremees, selle läbi ärritatud, hakkas loomale pähe peksma, mis muidu mitte tema viis ei olnud.

«Ära löö hobusele pähe!» hõikas ema koja lävelt.

«See ei ole naiste asi,» vastas isa, ja nüüd lõi ta veel rohkem, et keelati. Siis tõi ta hobusenõud kotta, mis piimakambri ees oli.

Uus pahandus.

«Kes pärgel need vanad tööõud jälle siia visanud — kes piitsa siit ära võtnud? Mis see on, et kedagi sinna ei jäeta, kuhu mina panen! Missugune juuda mood! Kus Mihkel on?»

«Künnab üleval väljal,» vastas ema.

«Ja mina käskisin alla väljale minna! Nüüd keeratakse kõik vastuoksa, nagu oleks põrgu lahti. Tema läheb üles väljale — niisugune — niisugune —»

Kõha tuli peale ja ei lasknud enam muud ütelda.

«Ära ütle nõnda halvasti omaenese pojast. See on ju ükskõik, kumb väli enne ära küntakse, kas alumine või ülemine. Mis sul täna on?»

«Mis on siin, mis on seal. Pärgel, mis siin kõigil igapäev on. Keegi ei tee enam seda, mis käsüd, üks ei saa ühest, teine teisest aru.»

Viimased sõnad ütles ta ju tasemini, õieti, mõtles ta, võisid need vanad nõud ka siin varjus olla. Oli ka ükskõik, kas Mihkel ülemist välja kündis või alumist. Meel oli natuke lahkem ja sellepärast oli viimati kõik nõnda kõige parem, kuidas just oli, ja ta küsis õige

mõistlikul kombel süüa.

Perenaine pani talle võipiima ja võid lauale, lükkas piimakambri ukse kinni ja tuli ise, kui peremees sööma hakkas, sinna.

«Kuule, Madis, mul on sulle midagi ütelda,» algas ta. See ei olnudki nii kerge ütelda — kui mitu korda oli ta ju nõnda alata tahtnud, aga ikka ei olnud ta saanud. «See on Mihkli pärast,» lisas ta juurde. «Mis on Mihkliga?»

«Noh, sa näed ise, et kõik enam korras ei ole, nagu peaks olema. Miks jättis Mihkel naisevõtmise katki ja miks on ta nõnda imelik nüüd?» Ja ise pani ta võikausi lauale ja läks vaatas aknasse, kas vast Leena ligidal ei ole.

«Jälle vana laul — kas mina tean?»

«Jah, aga meie peame niisugusele loole kord lõpetust tegema. Meie peaksime Leena majast ära saatma.»

«Kes teab, kas ta süüdlane on, nagu sina arvad?»

«Muidugi on. Kas mul vanal inimesel siis silmi ei ole?»

«Aga kas see siis mõni õnnetus on — olid ise korra üsna sellega nõus,» ütles peremees prooviks.

«See oli *enne*.»

«Miks siis mitte ka nüüd?»

«Sellepärast, et Leena Mihkli ära on teinud.»

Ja perenaine ohkas.

«Tühja, naiste lori.»

«Kas siis sina enam ei usu?»

«Kes seda võib uskuda? Kes võib kedagi ära teha. Vaata ometi, mis tubli inimene Leena on. Sa ise kiitsid teda enne alati.»

«Ta oskas nõnda teha.»

«Leena otsekoheses olemises ei ole mina ilmas valskust näinud. Mina ei olegi veel üht noort tütarlast näinud, kes nii tubli ja mõistlik oleks.»

Ja peremees kiitis veel paljugi Leena häist omadustest.

Perenaine kõngutas pead. «Kõik äratagemine!» Ta ohkas ise ja nimelt sellepärast, et ka tema ennast niisama oli petta ja eksitada lasknud — ja nüüd veelgi mõnel silmapilgul laskis ta ennast ära teha, kartis ta.

Peremees, kellel meelde tuli, kui pehmelt ja õrnalt kord Leena haiguse ajal teda talitas, ütles kaastundlikult:

«Vaata ometi, kui armsad ja ausad silmad tal on.»

«Ta oskab aga nõndaviisi teha.»

«Mul on hale meel tema pärast, kui me tema võõraste juurde saadame.»

«Ta oskab seda *haledust sulle teha.*»

«Ei ma seda küll usu.»

«Siis oled ka *ise* ära tehtud.»

Peremees oleks selle vastuse peale naernud, aga naer ei tahtnud tulla. Õieti ütelda, tal oli majapidamisega isegi küllalt muret, mure laste pärast tuli nüüd veel sinna juurde. Üks oli oma lihane poeg, teine armas kasutütar — enne armas, ja temale veel praegugi. Ja nüüd — majast ära saata? Kuidas sa

saadad. Kuidas sa hakkad seda talle kõnelema: mine ära! Nõidust ta ometi uskuda ei tahtnud — ei, ei mitte sugugi — hoidku selle eest! Aga need *keeled*, need keeled! Need kurjad kihvtised keeled! Kord olid nad ju emaga mõlemad selles mõttes, Leenast enese pojale miniat saada, aga seal oli ema talle viimaks kõrva sisse ütelnud: «Ära ikka hakka Mihklile nõu andma, inimesed hakkavad kõnelema: Võtab kohe nõia tütre!» See oli teda küll ära hirmutanud. Et keegi tema last või kasulast laimama võis hakata — see ajas talle kananaha ihu peale.

Ja siis — ega see ka ikka kõik vale ei või olla, mis rahvas künnimeestest ja nõidadest kõneleb. Aga — oh ei, ta ei usu seda — ei, jumalapärast mitte sugugi, mitte põrmugi!

«Leena vaene saab küll palju kannatada,» ütles ta, «ta on viimasel ajal nii kahvatanud, ta silmaääred tihti punased — vaene laps!»

«Aga miks ta siis sõnagi ei lausu ega kellelegi kaeba,» arvas perenaine selle kohta.

«Ütle, kuidas ta kaebab? Kuidas ta seda julgeb kõnelema hakata. Ka ei tea ta sugugi selgesti, mis meie temast mõtleme, — mis sina mõtled,» lisas peremees parandades juurde.

«Aga aimata võib ta küll.»

«Paljugi, mis aimatakse. Kas sellest kohe kõnelda või seda seletada saadakse, mis aimatakse?»

«Kas sa siis ikka teda pojale soovid?»

«Seda mitte.»

«Siis saadame ta teise paika teenistusesse.»

«Seda ka mitte.»

Seda ütles peremees koguni kindlalt ja kokkus isegi, et saatmist temalt nõuti.

«Kuidas siis saab?» küsis perenaine, kes peremehe rahulisema meelega läbi ise ka nagu rahulisemaks jäi.

«Ehk jumal aitab nõndasama läbi. Ütle ometi ise, kui me ta selle rumala lori pärast — hm, eks ta ole ikka lori, muud midagi — selle rumala lori pärast ära saadame, mis ütlevad siis muud inimesed temast? On tema süüdlane selle juures, et ta isa nõid oli? Ei ma seda küll ei tee, et temale niisugust juttu hakkakõnelema.»

Seepeale viskas isa pikali voodisse.

Emal määris võid leiva peale ja läks seda väljale Mihklile viima.

Mihkel oli üleni märg. Tugev loom oli üleni valges vahus; ettepanemisest seniajani ei olnud Mihkel veel seisatanud, ehk küll päike varsti veerul oli. Ta sundis hobust taga ja vaotas adra sügavale maa sisse. Ta ei pannud enne ema tähele, kui see teda hüüdis, ja kui ta seisma jäi ja leiba vastu võttis, värisesid ta tugevad käsivarred.

«Sa tapad ennast sel kombel ära tööga.» Seda üteldes vaatas ema küsides poja peale — see vaatamine küsis teist asja kui sõnad.

«Ah!» tegi Mihkel.

«Kõva maa kui raud. Ah, tahtsin küsida, kas te linaseemnele ju lisandust olete saanud?»

«Tead ju ometi, et Kirsi peremees lubas anda.»

Vaat, sinna just ema juttu tahtis viia.

«Ehk jääb külv kauaks. Mõned juba lõpetavad täna linategemist.»

«Eks ma homme õhtu ütle, et sulasega seemned ära saadavad.»

«Kas sina ka siis homme nende tantsule lähed?»

«Mõtlen minna.»

«Või mis siis. Eks Kirsi Viiu ole tubli kena tüdruk.»

«Ah!»

Selle «ah»-iga lõppes jutt ema ja poja vahel. Ema ei teadnud enam kustki otsast peale hakata.

Ära minnes oli ta meel nukram kui tulles.

Mihkel lõpetas tee ääres künni nurka. Ta tahtis hobust praegu lahti teha, kui üleiaia Andres linna poolt mööda sõitis.

«Tere, jõudu!»

«Tarvis, ehk küll ju lõpetan.»

«Käisin linnas.»

«Aa.»

«Rinnad on ju mõnest ajast saadik kinni — käisin tohtri juures.»

Andres keeras külitati teise vankrikülje najale.

«Tead, Mihkel, see Maali, kellest sulle ükskord kõnelesin, elab linnas.»

«Aa.»

«Jaah! Ja läheb mehele.»

«Soo.»

«Ühele rikkale nahakaupmehele. — Sa ei ütle midagi?»

«Mis ma pean siis ütlema?»

«Et ma vist ikka küll rumal olin, et tema kord ära põlgasin — ooh! Aga ta oli nõid, muidu ilus viks inimene — mis sa arvad?»

«Ei tea midagi arvata.»

«Eks ta vist nõidunud ka selle mehe ära. Kuidas sinu asi nüüd seisab?»

«Missugune?»

«Noh, naisevõtmine.»

«Ah, tühja.»

«Nonoh, ära lase ikka kõrvu longu langeda.»

«Sina peaksid ometi enne võtma,» pikendas Mihkel poolvägisi juttu, ehk ta armsamini küll kohe ära oleks läinud.

«Mina — ooh! — mina ei võtagi.»

«Mina ka mitte.»

«Ära tee nalja. Kirsi Viiu ootab, et silmad ju ära venivad ja Kassi Anna — kaua see sulle ilmaasjata otsa vahib. Aga kui lähme, siis ei lase ma sind enam teelt tagasi tulla.»

«Ma ei lähegi enam kuhugi.»

«Võtad siis oma kodust?»

Mihkel kummardas ja uuristas näppudega pastla äärte vahelt mulda välja. Kui ta pea üles tõstis, oli ta nägu tume ja tusane.

«Kuule, viimati sa oled ikka ka tõesti ära tehtud nagu minagi.»

Tume verehoog tungis Mihklile näosse. Ta jättis jumalaga ja viis hobuse heinamaa äärele sööma. Andres raputas pead.

7. PIDU.

Kirsi kambrist kuuldus kära ja pillimäng. Siin peeti pilgarit. Siin uhuti tantsu, joodi kodutehtud õlut, suitsetati, mängiti, aeti juttu.

Mida valjem kõne, mida kõvem pillimäng, mida ägedam tantsu uhtumine, seda lõbusamasse tujusse said noored inimesed.

Siin olid perepojad ja sulased, peretütred ja teenijatüdrukud; siin olid, kellel mehelemineku lootus veel nagu viimse juuksekarva otsas rippus, ja need, kes alles mullu nukud nurka olid visanud. Ei tundud vahet kedagi, kõik näisid ühesuurused, üheausad. Aga ainult välispidi. See, kelle isa kohtumees või nõumees, teadis, kui palju ta sellest enam oli, kelle isa seda mitte polnud. Teenijatüdrukud, kes rikast peremeest teenisid, pidasid endist enam lugu kui need, kes vaestel olid. Üks tüdruk arvas, mis see või see perepoeg temast praegu mõtleb, ja seda, mis ta siis mõtleks, kui ta nii või nii palju rikkam või nii mitu aastat noorem oleks. Teine mõtles, et ta sellele või sellele läheks, kui seal mitte nii palju poisi õdesid ees ei oleks; kolmandal ei olnud õdesid ees, aga seal oli ema liig noor. Neljas ei armastanud seda või teist toitu, mis seal peres söödi. Viies tahtis just täna õhtul teada, kas ta ihaldatav temast vähematki hoolib, või on kõik lootus tühine. Ta arvas järele, kuidas ta paremini meeldiks — kas ta peab libe ja lahke või külm ja hoolimata olema. Mõni arvas, et tal sugugi

veel viimast lootust ei maksa ära heita, teine jälle, keda see või see tahtis, arvas seda vaheks: kui ta veel kahe aasta pärast mehele ei ole saanud, siis läheb ta alles sellele, kes teda praegu tahab.

Mihkel ja Leena olid mõlemad tulnud. Esimene, et tal mujale ei olnud minna, viimane jonni pärast. Ta teadis, et teised viimasel ajal temast halba rääkisid — just sellepärast tahtis ta siin olla, et näidata, et ta neid mitte ei karda. Jääks ta tulemata, siis räägitaks temast veel rohkem. Sellepärast — ta tuli. Kui nad Mihkliga ühel ajal sisse astusid, oli suurem jagu noori inimesi juba koos. Pill mängis; ühed tantsisid paaris, teised istusid. Mõni noor alaealine jäi aralt ukse juurde teiste selja taha ega tulnud enne tahapoole, kui keegi kutsuma läks. Teised tahtsid, et neid ju õuest pidi kutsutama ja vägisi sisse lükatama — enne nad ei tulnud. Keda rohkem kutsuti ja kes kauemini tupp tungimisele vastu pani, see oli enese meelest seda ausam.

Praegu tuli mitu tükki, nende seas ka mõisa toapoiss ja kohtumehe tütar. Nende auks peeti väikene vaheaeg. Tüdrukud silusid päid, poisid istusid pinkide peal ja keerasid tubakast ja paberist junnisid suhu. Mõnel oli valmis paberosse kaasas. See pakkus neid teistele. Sealjuures oli ta ise palju sirgem kui muidu, eks see olnud ju au, et ta pakkuda võis. Et ta nad ju nädala eest koju toonud ja ise ilma olnud, kes seda teadis.

Pill hakkas mängima ja tantsijad lõid paaridesse.

Pillimees, Alupere Peep, mängis nüüd seda viisi, mis ta kevadel Vihtla valla poiste käest õppinud, kui ta seal pulmas oli. See oli üks niisugune tah, tah, et nagu ise juba jalgu tõstis. Kooli-Kristjan võttis enesele Leena, Andres tantsis Poti Munaga ja üks võõras poiss, kes Mäe Mihklil võõraks oli ja siniseid prille kandis, tantsis Kirsi Viiuga, siis Kassi Annaga. Sulased tantsisid enamasti teenijatüdrukutega, aga Oti sulane, kes talve oli kihelkonnakoolis käinud, Alupere Eevaga ja üks noor teenija Mai, keda aga ju pooliti kasutütreks peeti, Kõgedi küla Tootsi perepojaga.

Mihkel ei võtnud sellest tantsust osa. Mitmed tüdrukud olid teda oodanud, aga kui ta ei tulnud, veel viimisel silmapilgul teise tantsitaja võtnud. Mihkel jäi nende sekka istuma, kes meelejärelist tantsijat ei leidnud, või, mis pahem, kes ei osanud tantsida. Üks viimastest, üks pika punase ninaga poiss ütles, et talle tohtri poolt tantsimine ära keelatud, ise aga oli ta terve. Mihkel suitsetas ja jõi õlut.

Kohtumehe Anna ja Kirsi Viiu jäid teise tantsu ajal nimelt Mihklit ootama. Kui ta aga ei tulnud, rabas Anna viimasel silmapilgul Raismiku sulase tantsitajaks, Viiu aga jäi kõigest ilma. Võõras prillidega poiss tantsis sellel korral Leenaga.

Viiu südamesse torgati — nagu ohakaga.

Kui vaheaega peeti, pistsid mitmed tüdrukud pead kokku ja kõnelesid isekeskis — ikka seal, kus Leenat ligidal ei olnud. Kõnelejate seas olid ka Viiu ja Anna.

Viimaks tantsis ka Mihkel. Esiti Annaga, siis

Viiuga, siis mõlemaga natukene nagu kombe pärast. Siis jäi ta jälle laua äärde õlletoobi juurde istuma.

Tuli vaheaeg, mil aru peeti, mis mängida. Kas hiirt ja kassi või «Kes aias», «Saks läks lindu laskema», «Hanevarast», või jälle mõnda istemängu, nagu «Ma olen sinuga vihane» või muud.

Sel ajal oli üks jagu tüdrukuid nurka voodi ja pinkide peale istunud. Nad kihistasid, lükkasid üksteist, lõid küünarnukkidega üksteisele külge: «Ütle sina, ütle sina!»

Aga keegi ei ütelnud midagi. Uus kihin, tonkimine, naer. Viimaks üteldi teiste selja tagant nagu iseenesele, siiski nii, et kõik võisid kuulda:

«Üks olla teise ära teinud.»

Keegi ei teadnud, kes ütleva oli, aga kõik hakkasid naerma. Üksi võõras prillidega poiss vaatas küsivalt ümberringi, siis Leena otsa, kelle kõrval ta istus, aga selle vastuvaade oli niisama küsiv, nagu temagi oma. Üks aga teadis veel küll, mis see ütlemine tähendas, aga see üks ei naernud.

Mihkel istus käsipõsekil laua ääres. Ta nägu jumestus silmapilguks, siis vaatas ta ähvardavalt tüdrukute poole. Silmapilguks jäi kihin vait, siis läks ta seda suuremaks — Mihkli vaatamine osatas veel.

Sel silmapilgul visati Viivule Leena selja tagant lõngakera sülle. Viskamine oli kaunis kõva, sest Viiv karjatas, siis aga tõusis ta üles ja tuli Leena ette.

Viiv tulek oli nii äge, et kõik vaatama jäid.

«Miks sa viskasid?»

«Mina?» küsis Leena imestades.

«Sina jah.»

«Mina ei ole visanud.»

«Aga mina nägin, et sina viskasid.»

«Siis tahad sa valetada.»

«Mina valetan!» Ja Viiu kerkis kehast kõrgemaks — tema pidas Leenat tõesti viskajaks — vaatas ümberringi ja hüüdis:

«Mina valetan! Ega ma mõni nõiatütär ei ole. *Kas sa mind ka tahad ära teha, nagu sa Mihkli ära tegid?*»

Surmavaikus tuli selle peale. Kella tiksumine oli ainus hääl.

Viiu vaatas uhkel võidurõõmul ümberringi.

Hirmus oli nende sõnade mõju Leena kohta. Ta nägu lõi surnukahvatuks, must vari lõi ta silmade ette, ta oleks pingilt seliti ümber kukkunud, aga võõras poiss toetas teda — ta sai enne Leenast kinni kui Mihkel, kes ka appi kargas.

Toas olijatel olid minutid aasta pikkusteks saanud. Ükski ei rääkinud, ükski ei nihkunud paigast. Ainult üks oli, kes rusuvale vaikimisele otsa tegi, ja see oli — Leena. Kust ta selle jõu praegu võttis, seda ei oleks ta homme kellelegi seletada saanud, aga nüüd tõusis ta järsku üles ja seisis sirgelt oma vastase ees.

«Olen mina nõid?» küsis ta rusutud hääl.

«Oled.»

«Ja Mihkli ära teinud?»

«Jah, et sa teda enesele tahad.»

«Tee sina teda enesele — mina — mina ei taha teda iial — iial, kas kuuled!» Siis vaatas ta korra teiste poole ringi ja ütles: «Kes nõidumist usuvad, need on vanad naised, nüüd on nende seas ka Kirsi Viuu.»

«Uhujuuh, nõid, nõid —!» ta ei julgenud enam edasi ütelda.

Mihkli silmad põlesid, lõug vabises, ninaäärsed sooned värisesid. Enne kui Viuu edasi sai ütelda, tuli võttis ta kasuõe käest kinni ja käskis karmilt:

«Lähme koju!»

Ta hääl kõlas tume, ähvardav.

Leena tundis ainult ühte — seda, et ta käsi *selle* mehe käes oli, kelle pärast ta nii põhjatut südamevalu kannatas. See käsi rõhus vangistavalt teda, nagu tume käskiv «Lähme koju!». Ainult selle inimese käsule veel ei võinud ta sel silmapilgul vastu panna, aga muust kõigest maailmas ei hoolinud ta enam.

Ja sellel mehel ei olnud teiste karistuseks mitte ühte sõna! Mis mõtles ta küll siis, kui nad ju ukse juures olid ja tema, ukse link peos, veel korra tagasi vaatas, siis aga kübara pähe vaotas ja teda enesega ühes välja kiskus? Oli tal kahju teiste seltsist lahkuda, või tahtis ta neile viletsatele midagi karistuseks öelda? Mis mõtles ta siis?

Ja mis mõtles ta nüüd, kui nad kahekesi sõna lausumata, üksteisele silmi vaatamata, kodu poole kõndisid? Kas tal mitte ühtainustki troosti- ega kaastundmuse sõna ei ole? Ja ometi oli ta tervet elu, ta ainust vara, au, mõne silmapilgu eest ära purustada

tahetud või ka juba purustatudki — ka *tema* ei kahetse seda."

Aga ta kõndis selle karmi käe kutsele järele, mis ka ise värises ja kelle omanik nii tume, nii ärritatud oli. Mis ta mõtles?

Mis mõtlesid nad mõlemad?

8. MIS NAD MÕTLESID.

Aia peres algasid rasked ajad, kurvad ajad, tumedad ajad. Perenaine nuttis iga päev oma peatäied, peremees oli äkiline kui püss. Kui ühel päeval Leenu sinna komberdas ja inimeste kurje keeli hakkas kaebama, viskas ta tema uksest välja ja lõi ukse nõnda kõvasti kirudes kinni, et seinad mürisesid. Mihkel peksis hobuseid, kord koguni karjapoissi, Leena käis kui vahakuju talu talituses ümber — ei olnud ju kellelgi õiget tööhimu ega südamerahu.

Ja kuidas siis võib himu olla? «Sarvik ise inimeste sisse on läinud,» pahandab peremees ja läheb vahel külameeste seast meelelahutust otsima. Aga väljas käies saab ta alles uut südametäidet juurde. Seal panevad kaks inimest pead kokku, kui tema mööda läheb, ja vaatavad tema poole — muidugi räägivad nad temast. Ja kus nad rääkida ei saa, seal pilgutavad nad vähemalt üksteisele silmadega — midagi ometi tehakse, mis temasse puutub.

Läheb perenaine pühapäeval teiste naiste sekka kiriku, seal kuuldub talle sosin ju suurelt kaugelt vastu; jõuab ta aga ju nende juurde, kaob kõik ära. Mihkliga ei ole lugu sugugi parem. Puutub ta külapoiste sekka, irvitavad need, hambad laiali, kui koerad!

Need peade kokkupistmised, silmapilgutused ja tähendused olid torkajad nõelad isale, emale, pojale.

Ja Leena?

Kirsi talus peetud tantsuõhtust saadik oli temaga iseäralik muudatus sündinud. Töö juures liikus ta masina kombel, tundide kaupa võis ta enese ette vahtida ja tööd tehes kukkusid näpud töö juurest lahti. Ta käis ümber kui unenägija. Küsiti temalt midagi, siis vaatas ta nagu praegu üles ärgates küsija otsa ega saanud aru, mis see oli; ta ei olnud midagi tähele pannud, mis ta ümber sündis. See tarretanud olemine tegi teda tuimaks kõige vastu. —

Aia pere kambri otsas kasvasid mõned jändrikud kased, paar jalakat ja mõned pähklipuu põõsad. Selle kõrvale rajatud uude viljapuuaeda olid noored viljapuud istutatud.

Siia, kahe kõvera kase juurika vahele sarapuu põõsaste keskele oli Mihkel pingi pannud. Siin oli pühapäeviti hea vilu käes istuda. Siin olid ka endisel ajal Leena ja Mihkel kahe kase vahel õõtsunud ja Hani-Peetrit mänginud. Pärast, kui Mihkel suureks sai ja külapoisid Aiale hakkasid käima, mängiti siin murul maas kaarte, maadeldi või veeti vägipulka. Mõnikord lauldi koguni ja tehti ringmängusid, kui ka tüdrukuid kokku oli tulnud. Oli aga Aial mõnikord sui ajal midagi pidulist, nagu talgute õhtud või nii, siis oli lustipidamise paik kambriotsne sarapik.

Siin pingi peal istus Leena ühel õhtul pärast päevaloodet, silmad ehavalge poole pöördud. Ta nägu oli valge kui lubi, silmadest paistis isevärki võõrastav läige. Nendes võis elu näha, muidu oli tüdruku olemine nagu tarretanud kivikuju. Õhtu läks vilumaks,

kaste heitis ta näole, aga ta ei tundnud seda. Ta jäi ühteviisi liikumata paigale, salaline, varitsev leek silmis...

Siis — üks sügav ohkamine tõusis ta rinnast — tegi ta oma sukapaela lahti ja vaatles seda... vaatas ümberringi... silmad hiilgasid iseäraliselt...

Veel üks vaade paela peale, siis...? Aga käed langesid tagasi, istuja peab nagu aru, siis laseb ta paela kukkuda.

Sel silmapilgul kuuleb ta kambri poolt sammusid, mis temale lähenevad. Ta võtab ruttu paela ja peidab ta ära oma põue.

Tulija jõuab ta juurde — see on perenaine. Ta on enesele räti üle pea visanud, murelisele näole on hallid juuksesalgad langenud, mis räti alt välja on jäänud. Näha on, et ta voodist on tõusnud.

Kui ta Leenat siin näeb, tahab ta tagasi pöörduda, siis jääb seisatama, tuleb tagasi ja istub Leena kõrvale pingi peale. Siis nihutab ta ennast istudes küll ühte-, küll teistpidi; näpib sõrmega nina, seab rätti, vaatab korra ruttu Leena otsa, siis maha.

«Ütle ometi, lapsuke, kas sa oled ta ära teinud?» küsis ta viimaks.

Leena ihust käib värin läbi. Ta tahab suud lahti teha, aga hing jääb kinni; pisarad purskavad jõena ta silmist.

«Kuidas teed sa meile vanadele inimestele nii suurt südamevalu, et meid rahvajutu alla saadad! Kas me ei armastanud sind nagu oma last ja kas me ei saanud

üksteisega kõige paremini läbi —»

Nuuksumine kuuldus ta kõrvu; ta vaatas Leena otsa.

«Ära nuta, lapsukene, ega ma halva pärast ei kõnele. Vaata, meil oli isegi mõte sinust enestele miniat saada, aga nüüd — miks sa pattu tegid? Kiri ütleb: ei su seast ei pea leitama nõida, ega valuvõtjat —»

«Oh jumal!»

«Ega teadmameest. Ja sina teed pattu!» «Issand jumal, ma suren.»

«Sa oled kurjust täis, muud midagi,» ütles perenaine korruga üles tõustes teisel häälel, kui ta tundis, et haledus temale peale tahtis kippuda. Ja eks see haledus olnud nõitut haledus!

Tükk aega jäi Leena liikumata oma asemele.

Siis — nagu oleks teda isesugune vägi täitnud, tõmbas ta põuest sukapaela välja ja tulise kiirusega seadsid sõrmed ta silmusesse ja — — —

Põõsad kohisesid, ja teisel silmapilgul heitsid kaks tugevat kätt Leena ümber ja värisev sügav mehehääli hüüdis:

«Leena, Leena!»

Ahastus ja rõõm segamini olid selles hääles — Leena tundis ainult, kuidas teda tormilikult rinna naale kisti, kuidas kuumad pisarad ta otsaesise peale langesid, kuidas üks kare mehenägu ta nägu otsis ja kuidas kaks kuuma musu ta huultele suruti... ta silmad vajusid kinni.

«Leena, Leena! Ära tee enesele kurja — ma kuulsin kõik, mis ema ütles — anna talle andeks, ta on ebausku kammitsas, oo, anna andeks. Ka mina olin, aga laupäeva õhtul langes kate mu silmilt — Leena, Leena, anna mulle andeks!»

Ja Mihkel nuttis kui väeti laps ja rõhus värisevat Leenat uuesti oma rinna vastu.

Võimuta oli Leena Mihkli ägedate kaisutuste vastu. Oh kui lõpmata hea oli tal nende käte vahel — kõik ta sala-valu, kõik ta hingeahastus oli kadunud, tume luupainaja oli ta hinge rõhumast ära läinud. Ta palav ihkamine, ta aastate salajane soov oli tõeks saanud: ta oli Mihkli rinnal, tundis tema sooja südame lööki, ta käte pehmet rõhumist, ta hääle sula kõla — oh kui armsasti, kui kaastundmust äratavalt see hääli paluda oskas!

Aga siis kiskus ta ennast lahti.

«Leena!» Mihkli hüüd oli kohkumine. «Ei anna sa mulle mitte andeks?»

«Sinule ei peaks ma andeks andma — oo, kui sa teaksid, mis ma sulle praegusel silmapilgul kõik võin andeks anda!»

«Siis tahad sa tõesti, et —»

Aga jälle lükkas Leena Mihkli käe eemale. «Mihkel,» ütles ta, «sa nägid, kuhu mind meelegaheitmine tahtis ajada — ära karda, seda ei sünni enam,» ütles ta, Mihkli uuesti tõusvat hirmu nähes. «Üks inimene on ära tundnud, et ma süüta olen ja selle inimese arvamine on mulle enam kui kõige

ilma arvamine. See oled sina.»

«Oh Leena!» hüüdis Mihkel ja ta nägu läks suuremaks, silmad rõõmsamaks. «Kui sa seda tunned, siis saa nüüd ka minu naiseks!»

«Ei, selleks ei saa ma sulle mitte.»

«Leena!»

«Ei tohi saada.»

«Siis ei ole sa mind mitte armastanud, nagu ma arvasin,» ütles Mihkel ja ta nägu läks tumedaks. «Siis ei ole sa mind mitte armastanud!» Ta ohkas sügavasti.

Leena pühkis põllenurgaga silmi. Siis ütles ta tasase kurva häälega, aga ühe iseäralise tõsidusega:

«Ma ei taha salata — ma olen sind armastanud, armastan ka praegu, aga sellest ei tule midagi. Siis, kui sa kosjateelt tagasi tulid, lootsin ma küll, ja kui sellest mulle nagu etteviskamisi tehti, töötasin sind kiuste kohe ära võtta. Aga kui esimene aimamine mind selle peale tõi, mis minust mõeldi, ja kui kõik see kauaaegne kahtlus Kirsi tantsuõhtul nagu välk avalikult mu peale langes, siis töötasin ma oma südames sind ei iial vastu võtta, kui sa mind peaksid tahtma.»

«Siis ei anna sa mulle mitte andeks?»

«Ära ütle nõnda, Mihkel. Kuidas võin ma sulle midagi andeks andmata jätta — arva ometi ise, kui ma ütlen, et sa mulle üle kõige armas oled. Aga see on võimatu, mis sa nõuad. Ütle ise, mis mõtleksid su vanemad, kui sa selle jutuga nende juurde lähleksid. Nad usuvad ikka, et ma sind ära olen teinud ja nüüd

vast õieti sinu üle võimust saanud. Jõuad sina seda kannatada? Ja mis ütleb külarahvas sinu naisest? Et ta nõia tütar on. Siis on see usk nende seas veel seda kindlam. Ja kui paljud ka seda ei usu, aga nad kõnelevad ometi, ja tahad sina niisugust naist, kelle peale kõik teised sõrmega näitavad? Kas ei ole mul "õigus?"»

Mihkel kuulas esiti kärsitult, aga siis pani ta teise põlve teise peale ja kuulas heameelega nagu juba mõne noore naise mees. Kui ta aga ikka tõendas, et tema, Mihkel, küll talle armas olevat, aga külarahva ja vanemate pärast sest kedagi ei saavat, mõtles Mihkel ju palju kergema südamega: No, sellega saame valmis. Naised tahavad ikka veel tõrkuda, oleksid nad hingega juba ei tea kus.

«Aga minul on ka õigus,» ütles ta ja pörutas rusikaga vastu pinki, «on ka õigus, kui ma sind nende kõikide vastu kaitseda tahan. Ja seda õigust ei anna ma mitte käest.»

«Mõttele, mis su ema praegu ütles,» vastas Leena tõsiselt — seda ei oleks ta ütelda tahtnud, aga ta ei saanud Mihklist muidu jagu.

Selle peale Mihkel ei olnud mõelnud. Ta lõi näost veidi kahvatuks, siis võttis ta Leena käe, rõhus seda ja vaatas talle silma.

«Oh, Leena — jää minu omaks!»

Leena rääkis enne küll tõsisest südamest Mihklile täiesti vastu, aga selle mõttega, et — ei tea, kuidas viimati siiski lugu läheb. Ta ei tahtnud sellega küll

mitte Mihkli ihkamist suurendada, aga kui Mihkel teda armastas ja takistused ära tahtis võita, siis —? Edasi ta enam ei mõelnud. Ja nüüd see palve: jää minu omaks! Nagu ei oleks ta südames ju aastate kaupa tema oma, kas ei kista teda nagu nõiasidemetega Mihkli külge? Ta ei saagi temast enam kuidagi lahti, kui ta ka tahakski.

«Leena, varem või hiljem, olgu kannatada mis on, aga luba, et sa mitte mehele ei lähe. Ükskord annavad vanemad ometi luba, ja külarahvale jutu jätku anda — see teeks mulle otse rõõmu. Leena, jää mind ootama!»

«Ma jään!» vastas ta ja nüüd laskis ta seda sündida, et Mihkel ta uuesti kaissu tõmbas ja suudles.

«Ah, sa teed lahkumise mulle raskeks,» ütles Leena viimaks.

«Lahkumise?» küsis Mihkel kohkudes.

«Jah, lahkumise, sest nüüd ma lähen muidugi siit ära.»

Veel üks suudlemine selle peale. Teisel päeval läks Leena majast välja. Enne oli veel poja ja vanemate vahel riid olnud.

Leenat ei keelnud keegi minemast.

9. MURTUD SÜDA.

Kaks aastat on seitsaadik mööda läinud.

Need olid rasked aastad olnud niihästi maamehele kui linlasele. Esimesel oli viljasaak kehv, siis tuli talv kange külmaga ja tormidega, siis viimaks veel rõugehaigus, mis linnas kui maal palju ohvreid päris. Vaene aeg, raske aeg, kaebasid inimesed maal, seda rohkem veel linnas; kopik ei tahtnud kustki tulla, aga oli vaja elada ja olla, vaja oli turul iga päev raha välja anda, aga turult oli vähe saada, ja mis oli, siis oli see üleliiga kallis.

Ja seda tunnevad praegu linna kodanikud iseäranis rõhuvalt, alamal rahval on päris kitsas käes.

Väikeses pool-lagunud majakeses, ühes linnaosas, kus pea üksi juudi plekksepad, kübarate ja tanude tegijad elavad, paistab südaööl veel tuli. Teistest majadest on see sellel ajal siin linnajaos ju ammu ära kustutatud.

Majakene on ju viimastes elupäevades. Tuul kobistab ta lohakile jäänud aknaluukidega, mida hoolitsev käsi ei ole parandanud ja mis ju oma viimase värvi jälje on kaotanud, torm mängib lumeebemetega ta väikeste madalate akende taga ja kõdunenud seinad ohkavad ja vabisevad.

Aga majakese seespoolne on ometi elamiseks kõlvuline — tuul ja torm ja lumi peavad veel ootama, enne kui nad sisse pääsevad, olgu küll, et teine majakese ots juba nende voli all on.

Elamiseks tarvitatava toakese akna all on valge, peenikese pitsilise linaga ületõmmatud laud, selle peal põleb lamp ja valgustab väikest ruumi. Palju asju ei ole siin näha: paar lihtsat tooli, aga niisama helevalgete üleriietega kaetud, ühes nurgas kapp, mille uks aga ju uuesti on paigatud ja millel üks katkiläinud päraga võti ees on, teine sein on enamasti ühe riidega varjatud, mis kardinaks on pandud, pea tervet seina täidab ja ainult nii palju ruumi üle jätab, et veel ühe naisterahva kummutile ruumi on saadud anda, mille kohal üleval ühe pommiga väike seinakell tiksub.

Laua ääres istub noor, pool-linna-, pool-rahvariides tütarlaps ja laseb virgasti nõela läbi sameti käia, mida ta õmbleb. See samet peab võõras olema, sest mitte enesele ei õmble ta sametit, seda tunnistavad ta lihtsad riided, veel enam ta nägu, kust kannatuse ja puuduse jäljed välja paistavad.

Tugev tuulehoog, mis luugiaugust üles lae peale puhub ja pöönigul kolinat teeb, paneb teda silmapilguks pead üles tõstma, siis aga laseb ta veel virgemalt nõela läbi riide käia — ta tahab tööga seda pisarat tagasi hoida, mis varsti ta teise silma tahab tulla.

Kardina tagant kuulduv nõrk kõha ja oigamine, õmbleja viskab töö käest ja pühib põlde nurgaga üle silmade — pisar tuli tõesti välja — ja astub kardina taha.

Valgete voodiriiete ja patjade peal on üks kõhetu

naisterahva kogu. Pea, käsivarred ja natuke rinda on kattest lagedad, nendest paistab kurvastus ja häda, haigus sisselangenud palge test. Silmad on auku vajunud ja kuivaläikelised. Kurb tänulik naeratus liigub ta huulte ümber, kui teine ta voodi ette astub ja kaastundlikult ta peale vaatab.

«Kas tunned ennast veidi tervema?» küsis tulija pehmelt ja seadis haigele tekki paremini ümber.

«Jah,» vastas haige ja katsus naeratada. Seda vastust ei olnud teine mitte oodanud.

«Ära karda, mul ei ole viga —» — kõhahoog ja valus oigamine ei lase teda edasi rääkida. Palavikuhoo tuli talle peale, ta hakkas sonima ja paled lõid punetama. Sõnalausumata seisis tütarlaps ta voodi ees. Kui haige tüki aja järel uuesti magama jäi, läks ta väikesesse kööki ja pani teemasinasse süsi sisse, et haigele pärnaõie teed keeta.

Ta ei olnud sellega veel valmis, kui ta ju oma nime kuulis hüütavat. Ta astus haige juurde tagasi.

«Leena,» ütles haige ja ta nägu oli vagune ja häälnagu tervel inimesel, «Leena, ma tunnen, et mu surmatund ligidal on, ja ma tahaks sulle veel midagi kõnelda — ära nuta! — kõik läheb veel sinu elus hästi. Mind ei või aga keegi enam aidata. Ma pean lahkuma. Meie oleme ju ligi kaks aastat ühes elanud; ma ei taha oma elust ainust saladust sinu eest mitte varjata — ainult sinu eest mitte. — Ära nüüd nuta! — Ma tean, mis sul kannatada on, ja sellesama pärast olen ka mina kannatanud. Veel raskemini, sest minu

lugu oli haledam, mind põlgas ka *tema*. Sa viisid päeval minu kirja posti peale. See oli esimene kiri mul kellelegi kirjutada. Ma saatsin ta ühele inimesele, keda ma veel enne surma tahaksin näha, kes mind ilma enese teadmata — aijeh! — õnnetuks tegi.»

Leena oli voodi ääre peale istunud ja võitles siin pisaratega. Haige võttis ta käe oma lahjade sõrmede vahele ja kõneles edasi:

«Kümne aasta eest olin ma rõõmus ja lustiline tütarlaps. Ma olin küll üksik, ilma vanemateta ilmas, aga mul olid head perevanemad, kes mind kasutütre asemel pidasid. Need olid Võidla talu omad. Küll oli siis mõnikord lust ja lõbu, kui Võidla koplis pühapäeviti mängida sai. Ah, kuidas see kõik nii kurvalt lõppes! Mind tahtsid mitmed noored mehed, aga ma ei läinud ühelegi. Teie üleaedne Andres oli sel korral noor kena poiss. Meie ajasime tihti pühapäeviti juttu, Andres ja mina; Andresel olid nõnda rõõmsad ja lahked silmad, nagu heal ja lahkel inimesel ikka. Ma ei tea isegi, kuidas ma temast aegapidi iseäralist lugu hakkasin pidama ja neid tundisid taga igatsema, mil tema jälle meile tuleks.

Ühel pühapäeval olin ma üksi kodus ja mul oli igav olla: ma mõtlesin, kui nüüd Andres meile tuleks! Imelik, nagu oleksin ma ette aimanud, sest Andres tuli ka tõesti. Siiski aga ehmatas mind seekord tema tulek, ma ei saanud isegi aru, mispärast: mul oli nii hea, kui ma teda nägin. Meie olime seekord iseäranis rõõmsad ja Andrese lahke naeratamine puutus kohe mu südame

külge. Seal tuli ta nädal hiljem tagasi — aijeh! ja sõimas mind kõikide kuuldes, et mina olevat tema ära teinud!»

«Ära teinud!» ütles Leena, kelle enese südant see meeldetuletus haavas.

«Jah, ära teinud! See oli hirmus tund minu elus. Ma tundsin, nagu oleks mind korraga üks raske asi puruks löönud, aga ma elasin, see oli ainult tundmine nii. Enne pidasin ma ennast nii vaeseks, et mul midagi kaotada ei ole; nüüd tundsin ma, kui määratu rikas ma olin — mul oli minu *au*! Selle olin ma nüüd kaotanud. Aijeh! *Minu au purustamisega tapeti ka mind ennast.* Ära nuta! — Aijeh! — Hirmus oli see piste, mis mind veel praegu pistab. Siis aga läks kõik mu silmade ees korraga mustaks. Laps, laps, see on hirmus, kui kellelgi inimesel tema *au* ära määratakse. Oleks mind seekord ära tapetud, see ei oleks nii valus ülekohus olnud, kui *au* tapmine. Ja kes seda tegi? *See*, kes mulle nii armas oli, et ma oma elu tema eest oleksin andnud, see võttis ta. Ma ringutasin taeva poole käsi, ma palusin jumalat — oh, ei kuskilt, ei kuskilt antud mu *au* enam mulle tagasi. Aijeh! Igal pool pandi pead kokku ja naerdi, kuhu ma läksin, ja igal niisugusel korral tungis laimu mõõk mu südamest läbi.»

«Vaene, vaene Maali! Ära nuta, ära eruta ennast!» palus Leena haige pead silitades. Aga kuna ta teist troostis, voolasid ta enese silmad vett. «Sa oled süüta, Maali, oh ära nuta!»

«Jah, süüta. Aga ilma ees olen ma süüdlane. Ma

põgenesin linna ja sain viimaks kauaaegse nälgimise ja kannatamise järel köögitudruku koha. Aga mu elujõud oli murtud, ma ei saanud teda pidada. Tohter ütles, pikaline rinnatõbi ja südame viga. Viimaks sain sellesse majakesesse korterisse ja toitsin ennast näputööga. Veel korra taganes haigus, aga ei taganenud meelekibedus. See nahakaupleja, siin meie vastu, tahtis mind aasta kolme eest kosida. Ta on aus ja jõukas mees, aga ma lükkasin ta käe tagasi. Ma ei võinud mehele minna. Sööja valu-uss mu südames ei olnud mitte surnud; ta magas ainult ja salvas uuesti. Ta salvas päeval, magama heites, öösel silmi lahti lüües, hommikul üles tõustes: mu au! Oh jumal, anna jõudu, et ma veel elu viimsel tunnilgi seda unustada saaks, mis ma ilmaasjata olen kannatanud. Ajjah!»

Haige, kes senini kõike oma jõudu kõnelemiseks kokku võttis, langes nüüd jõuetult patjade peale. Uni halastas ta peale. Leena kohendas, mis ta juures tarvis oli, ja nägi, et rasked higitilgad ta otsaesisele tulid.

Leena tõi teemasina tупpa. Aga et haige alles magama jäi, ei tahtnud ta teda mitte äratada. Ta tõi oma näputöö siia ja katsus siin tööd teha, aga ei saanud. Ta mõtted käisid kodu kasuisa majas, viibisid Mihkli juures.

Kui päike hommikul aknast sisse vaatas, leidis ta haigevalvaja tukkumast — loodus nõudis oma õigust.

Haige oli ärganud. Ta oli küljeli voodis, silmad ukse poole — ukse poole?

«Leena!» hüüdis ta viimaks tasa. Kui Leena

jahmatades

ärkas, küsis haige temalt tasa:

«Kas ta peaks tulema?»

«Kes?»

«*Tema*»

Leena arvas, et haige sonima hakkab. Ta tahtis uuesti küsida, aga sel silmapilgul oli ukse taga kobinat kuulda.

Nõrk puna lehvis üle haige näo — see oli viimne elu, viimne nooruse ehapuna. Aga juba teisel kahvatas nägu valgeks, haige surus kätt südame peale ja keha kokkutõmbamisest võis tunda, et valuhoo igust läbi käis.

Uks läks lahti, Andres astus sisse: tume, kohkunud, nõtkudes. Oma nõõridega pühapäevakuue oli ta täna hooletult lahti jätnud, juuksed olid sassis, silmis häbi, valu...

«Andres!» hüüdis haige.

See hääl värises; selles hääles oli ehmatatus, õrnus, lepitatus, palve — ta oli sõna, mida süda kümme aastat oli hüüdnud. Nüüd kõlas ta kõigest sellest, mis ta vaheajal oli kannatanud.

Tume verehoog tungis Andrese näosse, viha ajas ta sinna — viha *iseenese* peale; ta seisis ju iseenese ohvri ees. Pikkamisi, kartes astus ta lähemale, kohmetult jäi ta voodi ette seisma — ta ei teadnud muud teha, ta oli nõuta...

Leena vaatas imestades mõlema otsa, siis läks ta kööki, tal oli sinna asja...

Andres astus veel sammu kaks lähemale... Maali hingas raskesti:

«Ma kutsusin sind... ma tänan, et sa tulid... ma tahtsin ütelda, et ma sind mitte ära ei teinud... vaid — sind armastasin... ma ei võinud ilma selle tunnistuseeta... ilma leppimata surra... aita Leenal mu surnukeha mu oma kihelkonna surnuaeda muretseda...»

Andresel oli, nagu oleks ta kuskilt kõrgelt maha kukkunud, nagu uimaseks löödud, asjata katsus ta häält teha... rinda rõhuti kinni...

«Maali, Maali!» tuli karjatus viimaks ta suust ja tume mütsak kuuldus Leena kõrvu kööki. Kui ta selle peale sisse astus, oli Maali hing ihust lahkunud, Andres oli voodi ees põlvili ja rasked pisarad voolasid ta silmist. Ta kiskus oma juukseid peast, nimetas ennast kõige pahemate, Maalit kõige õrnemate sõnadega, aga Maali ei kuulnud neid enam. Ta oli hilja tulnud. Teine kosilane, surm, oli temast ette jõudnud.

Kaua aega jäi Andres sellesse olekusse paigale. Ta oli raputatud, kõik ta meeled nõnda läbi põrutatud, et ta midagi mõelda, midagi teha ei teadnud. Ta oli oma surnud mõrjsja ees... ta oli kohutav kosilane. Leena seisis nõuta kesk tuba...

See oli haruldane seltskond, kes kolmandal päeval linnast välja Vöhela poole läks. Kaks hobust vankritega, kaks meest, üks puusärk ja üks noor

tüdruk. Need olid kaks mõrsjapaari; üks peigmees viis oma mõrsjat puusärgis, teine oma enese kaenlas. Inimesed vaatasid küsivalt nende peale, aga mis läksid inimesed teekäijatele korda.

Leena ja Andres olid Maali väikese kraami ära müünud ja selle eest nii palju saanud, et nad surnu viimset soovi said täita; nad said puusärgi raha ja haudapaneku toimetusteks jäi veel üle. Isegi raudrist võidi osta. Nemad hoolitsesid kõige eest.

Kes siis oleks hoolitsenud, kui mitte nemad seda poleks teinud?

«Nii oleks ka sinu käsi käinud,» ütles teel Mihkel Leenale, «kui ma ebausust kammitsast mitte aegsasti lahti ei oleks pääsenud.»

10. NÕIDUSE VÄGI.

«Imet, imet, mis nüüd kuulda ära ei saa,» imestasid Vöhela naised, «kes enne seda nägi või kuulis, et tüdruk poisi oma surmavoodi juurde kutsub või et poiss tüdrukule puusärgi ostab ja teda oma surnuaeda toob.» Ja naised imestasid ja Leenu võis kolm korda päevas valla ümber käia ja ikka uudiseid kõnelda. «Võe ike võe,» ütles ta, «vai Andres ilmaaegu surnut ära hakkas tooma. Maalil jäänud suur kastitais raha järele ja see kõik saanud Andresele. Kõik, kõik puhas. A vai Leenagi ilma jäi, oh sina imekene küll, kuidas teisele inimesele õnn ilmaasjata sülle kukub. Vai nüüd Mihkel Leenat enam võtmata jätab. Küll võtab teise ikka ära, vai miks ta muidu ta linnast ära tõi.» Ja Leenu komberdas ühest talust teise, ei tal olnud enam aega kedrata ega sukka kududa.

Ometi oli Maali lugu ka paljudele inimestele südamesse läinud — Andres ise oli kõik ära rääkinud, mis ta teadis ja linnas nägi. Paljud, kes tütarlapse külast äraminekut olid pilganud, kahetsesid nüüd oma südames teda, ja paljud, kes ka Leenat nõiaaks sõimasid, vaatasid tütarlapse otsa nüüd lahkemal silmil. Isegi Leenu ütles oma podina vahele: «No, ütle ikka inimesi, mis nad oma kurjade keeltega ära ei tee!»

Kõige rohkem oli Maali surm Aia peres mõjunud.

Miks ta ometi seal ei pidanud mõjuma? Sestsaadik, kui Leena ära läks, kaebas perenaine, et ta enese

paremast käest ilma jäänud. Ta kaebas seda üksi iseenese mõttes, õigem, ta püüdis selle vastu panna, et seda mitte uskuda. Niisama ka seda, et ta Leenale ülekohut oleks teinud. Mõnikord aga ütles ta iseenesele: kes teab, kes teab! Ei muud ühtegi. Peremees oli koguni pahuraks läinud. Ta ei leidnud enam midagi sealt kohalt, kuhu ta asjad pannud, ei küntud ka kunagi just nii ja sealt, kust tema tahtis; kord oli naine, kord poeg, kord sulane, kord tüdruk süüdlane. Ta pahandas, et ükski inimene enam temast ei hoolivat, tema jalarätid pesemata jäetavat ja särk pahempidi selga antavat. Tuli viimaks veel viljaikaldus, kippus rent võlgu jääma, siis jäi peremees kohe kõveraks, luges ikka sagedamini piiblit ja katsus meelde tuletada, kus ta jälle pattu teinud. Ja siis tulid veel need rõuged ja tõmbasid ema voodisse. Kui siis tema ja poeg ema voodi ees istusid, oli emal, oli isal, oli pojal üks inimene meeles, kes siin kõik oleks teinud ja osanud, aga keegi ei ütelnud oma mõtet teisele. Ema sai terveks ja nõnda jäigi ütlemata.

Ja siis see ebausuhver!

Peremees sai nagu nooremaks, kui Mihkel Leenaga õue sõitis, ja ema oli sel päeval mõne aja tagant täiesti rõõmus. Peremees pani täna sigari suitsema, mis ta eelolevaks lihavõttepüha hommikuks oli toonud; perenaine lõi lõunaroaks lihale muna peale ja keetis klimbisuppi — «eks jää ka pühadeks veel jahu üle,» vabandas ta iseenesele. Pärast sööki läks ta Leenaga aita. Siin näitas ta kõik oma uuemad vaheajal

valmistatud vaibad, lõngad ja sukad. Iseäranis uhke oli ta ühe paksu villase vaiba peale, mida ta kirstu põhjast välja tõmbas. «See saab pojale, kui kord naise võtab,» ja vaatas ise heal meelel Leena peale.

Leena võttis perenaise olekut nõnda, nagu peaks see nii olema, nagu ei oleks ta siit ära olnudki, nagu ei oleks nende vahel midagi juhtunud. Ta tegi oma kummuti lahti, mis Mihkel linnast ära tõi, näitas oma heegeldatud laudlinasid, rätisid, pitsisid ja muud peent linnas tehtud naisterahva tööd. Segades tuli midagi välja, mida Leena ruttu kummuti põhja tahtis vaotada; perenaine aga tahtis just seda asja näha ja tõmbas ilusa meesterahva helmevöö välja.

«Ah, kui ilus!» imestas ta.

Leena läks näost punaseks ja soris kohvril ümber.

«Ja vaata, mis ilusad tähed: M. A. See on küll su mehele, kui — jumal sulle ühe annab.»

Leena läks veel punasemaks. Kerge õhkamine libises kogemata välja, aga see ei olnud mure õhkamine, seda näitas see, et tütarlaps ise nii erevil oli. Ta silus oma käharaid juukseid otsaest eemale, et jahedat saada; siis peitis ta käed valge kaelpõlle alla.

Perenaine silmitses heal meelel kord kummutis olevate kallite asjade, kord ilusa häbeneva tütarlapse peale, kes oma mustas seelikus ja jakikeses, mida valge kaelpõll veel enam peenendas, nagu nukk ta ees seisis.

«Nüüd lähme lauda juurde,» ütles perenaine. Nad läksid.

«Mustu on vahepeal õige suureks kasvanud — sinnapoole, nääh! Vaata, eks tunne oma endist perenaist ära — lakub su käsi. Kirjes oli üksvahe lahja, nüüd annab aga õige hästi piima. Päits ja Kirjak aga on lahjemaks jäänud. Eks ta ole. Või mina vana inimene jõuan nii palju toimetada kui noor. Tõmmu aga on rammus küllalt. Siin on uted. Kaksikümne viis tükki — neljal lambal olid kaksikud talled.»

Leena vaatas kõik ära, mis näidati.

«Mis? Eks võiks iga tütarlaps rõõmuga Aiale perenaiseks tulla? Ega puudust ikka karta ole. Leib, sool, kala ja liha on ikka alati majas.»

Nüüd vaatasid nad veel viljaaida, keldri ja kõik läbi, mis perenaine nägemisevääriliseks pidas.

«Eks noored ise sea kõik paremini,» ütles ta igas kohas.

Rahulises rõõmsas toimetuses läksid mitu päeva mööda. Vanamees oli kõigiti käbedam ja rõõmsam ja keksas nagu poisike, kui üle ukse tarest piibu peale tuld läks võtma; laskis kassile piibusuitsu, lõi sõrmega laksu ja mõnikord, kui Leena toitu lauale kandis, kohmas ta perenaisele küünarnukiga külge: «Näe ikka, kui kärmelt see nüüd läheb.

Enne pidid vahest tunniviisi ootama, kuni söök lauale sai.» Kui aga Leena Mihkli uue laua peale peene valge heegeldatud lina tõmbas ja vanale ilusa tikitud sigaritoosi, Mihklile uuritasku sinna peale pani ja valge lambi sinna juurde, võttis vanamees Leena ümbert kinni ja laskis paar keeru valssi.

«Ära ikka mind viimati unustab,» naeris perenaine.

Ühel pühapäeva hommikul — Leena heegeldas aidas — istusid isa, ema ja Mihkel laua ümber. Mihkel istus selg vastu seina, üks jalg pika säärega saapas risti teise peal, ja keeras tubakat paberi sisse; peremees luges, prill nina peal, piiblit ja ema aitas huulte liigutamiselega tasa järele, kus tuttavad kohad olid. Viimati pani isa piibli kinni, köhatas, seadis piibu põlema, trõmistas sõrmedega vastu lauda, nagu see ta viis oli, kui ta mõtles. Ta vaatas ema otsa, Mihkli otsa, siis ema ja isa üheskoos Mihkli otsa.

Mihkel suitsetas rahulisti oma tubakajunni.

«Mihkel, poeg,» ütles isa ja köhatas jällegi.

Mihkel vaatas ümber.

«Kas oled juba rääkinud?» Kaks köhatust.

Mihkel ei saanud aru.

«Isa arvab,» seletas ema, «kas sa Leenaga juba rääkisid?»

Mihkel ei taha aru saada. «Mida?» küsib ta.

Isa köhatas, tõmbas piibust õige suure suitsu ja ütles siis: «Nõnda — seda, mis noored inimesed ikka räägivad — seleta sina, ema,» ütles ta, et ise korda ei saanud.

«Kas ta sulle naiseks tuleb,» seletas ema nüüd selgelt ja lühidalt.

«Olen rääkinud,» ütles Mihkel vagusi.

«Millal?»

«Kahe aasta eest.»

«Soo!» tegi vanamees. «Ja nüüd ei ole?»

«Ei.»

«Soo!»

«Mul ei ole enam midagi rääkida.» Vanamees lõi rusikaga vastu lauda. «Siis — siis ei ole sa minu poeg, kui sa Leenat kosida ei mõista.»

«Olen seda ju kahe aasta eest teinud.»

«Poiss, võrukael, nii oled sa mulle armas!» Seda üteldes viskas vanamees piibu laua peale ja keksis välja — tema tahtis see olla, kes Leenale rõõmusõnumi viis.

«Eks nüüd vist küll ole!» mõtles Leena, kui vanameest niisuguse ajuga nägi tulevat.

See tuli, võttis ta käest kinni ja tõi ta kambri, et Leenalgi raske oli nii ruttu järele saada, kui vanamees tahtis.

Nad jõudsid kambri. Vanamees tegi ennast naljakas-tõsiseks ja ütles nagu oksjonil:

«Siin küsin ma sinult oma poja nimel — kel enesel julgust ei ole — kas sa tahad seda võrukaela enesele meheks — no miks ei taha — eh? See, mis ta kahe aasta eest ütles, ei maksa täna enam midagi.»

Mihkel tuli, võttis Leena rinnale ja suudles teda südamlikult.

«Nii, nii!» kilkas vanamees.

«Jumal õnnistagu teid!» ütles ema rõõmusilmaveel. «Leena — mu armas tütar!» Kui siis Leena peenema kombe järele äiale ja ämmale kaela hakkas ja otsaette musu andis, pühkis vanamees oma habet ja ütles naljakalt:

«On aga sul kurjategijal silmad küll — need
teevad veel minugi, vana inimese, viimaks ära.»

1893